

Άννα Β. Μανδουλαρά

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας, 1821-1922

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Ημερομηνία γεννήσεως: 24.06.1962.

Ελληνική υπηκοότητα. Ένα παιδί.

Διεύθυνση εργασίας: Παν/μιο Ιωαννίνων – Τμήμα Ιστορίας και

Αρχαιολογίας, Τομέας 1, Τ.Θ. 1186, Τ.Κ. 45110,

Ιωάννινα

Τηλ. 26510-05242, 6973208240.

e-mails: amandy1@uoi.gr, mandilanna@hotmail.com

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

- 2001 (29 Μαρτίου): Αναγνώριση του Ph.D. (διδαστορικού διπλώματος) από το Διαπανεπιστημιακό Κέντρο αναγνωρίσεως τίτλων σπουδών της Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.)
- 1999 Ph.D. ("Άριστα")
Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας/ Σχολή Ιστορίας και Πολιτισμού
Θέμα: "The Greek Business Community in Marseille, 1816 – 1900: Individual and Network Strategies" (Η Ελληνική Επιχειρηματική Κοινότητα της Μασσαλίας, 1816-1900: Ατομικές Στρατηγικές και Στρατηγικές Δικτύων)
- 1986- 1987: Ίδρυμα Einaudi, Τορίνο (Υπότροφος της Casa d'Italia, Ελλάδα)
Μεταπτυχιακή Ειδίκευση Οικονομικής Ιστορίας
- 1981- 1985: Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Παν/μίου Αθηνών
(Πτυχίο Οικονομικών Επιστημών - Λίαν καλώς "8").

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Σεπτέμβριος 2024

Διορισμός σε θέση **Αναπληρώτριας Καθηγήτριας** (ΦΕΚ 21 Οκτωβρίου 2024 ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟ Αρ. Φύλλου 3450) στο γνωστικό αντικείμενο «Νεότερη Ελληνική Ιστορία, 1821-1922».

Μάρτιος 2014:

Διορισμός σε θέση **Μόνιμης Επίκουρης Καθηγήτριας** (ΦΕΚ Μονιμοποίησης στη βαθμίδα που Επίκουρου Καθηγητή: 255/5-3-14 τ. Γ) στο γνωστικό αντικείμενο «Νεότερη Ελληνική Ιστορία, 1821-1922».

Σεπτέμβριος 2009 :

Διορισμός σε θέση **Επίκουρης Καθηγήτριας** στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, στο γνωστικό αντικείμενο «Νεότερη Ελληνική Ιστορία, 1821-1922».

(διορισμός με βάση το ΦΕΚ 751 / 4 Σεπτεμβρίου 2009, τεύχος γ').

Μάρτιος 2007 :

Εκλογή σε θέση **Επίκουρης Καθηγήτριας** στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, στο γνωστικό αντικείμενο «Νεότερη Ελληνική Ιστορία, 1821-1922». (ΦΕΚ προκήρυξης 233 /13.12.2005).

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ & ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ (εκτός του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

2008-2011: Βοηθός έρευνας (αρχαιακή και βιβλιογραφική έρευνα) της

Καθηγήτριας Μαργαρίτας Δρίτσα, στο ερευνητικό πρόγραμμα

«Ιστορική Βιογραφία του Εμμανουήλ Τσουδερού»

(χρηματοδότηση Τράπεζα της Ελλάδος)

(Το έργο εκδόθηκε με τον τίτλο: *Εμμανουήλ Τσουδερός (1882-1956). Κεντρικός Τραπεζίτης και Πολιτικός*, Έκδοση της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 2013)

1998-2006: Ερευνήτρια-Ιστορικός: Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου

Αθηνών

1998-2000: Βοηθός έρευνας (βιβλιογραφική έρευνα) του Καθηγητή

Ιστορίας Γ.Β.Δερτιλή στο ερευνητικό πρόγραμμα

“Οικονομική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, 1830-1940”

(χρηματοδότηση Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος)

(Το έργο εκδόθηκε με τον τίτλο: *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920, Εθνική Τράπεζα, πρόγραμμα Ερευνών Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 2004 και επανεκδόθηκε πολλές φορές από τον εκδοτικό οίκο Εστία. Σήμερα κυκλοφορεί από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης)*

1993-1995: Συνεργάτης της ερευνητικής ομάδας για την μελέτη του

θέματος “Grece Profonde, Grece Internationale, Grece Irredentiste”.

(Υπεύθυνος προγράμματος: καθηγητής Γ.Β.Δερτιλής)

1990-1991: Συνεργάτης της ερευνητικής ομάδας για την μελέτη του

θέματος “Κέρκυρα, 17ος-19ος αιώνας: έρευνα ιστορικής δημογραφίας”.

(Χρηματοδότηση Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ – ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

► **2011, 2013, 2020, 2021, 2022, 2025**

Προσκλήσεις για συγγραφή αυτοτελών εργασιών σε τιμητικούς τόμους και πρόσκληση για συγγραφή και επιμέλεια τιμητικού τόμου:

Άννα Μανδουλαρά – Παναγιώτης Κιμουρτζής, «Εορτές και τελετές στο ελληνικό βασίλειο (1830-1862). Συμβολική εξουσία, συγκρότηση κράτους, εκπαιδευτικοί θεσμοί», στο: Σταμέλος Γιώργος (επιμ.), *Για μια ποιητική του εκπαιδευτικού τοπίου. Δέκα χρόνια μετά ... χαριστήριο στον Ιωσήφ Σολομών, Τομέας Κοινωνιολογίας και Εκπαιδευτικής Πολιτικής – Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης / Πανεπιστήμιο Πατρών, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σ. 190-216*

Mandilara A., - Kimourtzis P. –“Fêtes commémoratives et symbolismes d’État, Grèce 1830-1860”, στο: Ada Dialla – Niki Maroniti (ed.), *Κράτος, Οικονομία, Κοινωνία (19ος – 20ός αιώνας). Τόμος προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γιώργου Β. Δερτιλή. State, Economy, Society (19th – 20th centuries). Essays in honor of emeritus professor George B. Dertilis*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2013, σ. 171-188.

Άννα Μανδουλαρά – Παναγιώτης Κιμουρτζής, «“Η Ελλάδα είναι φτωχή και στερημένη, δίπλα στον τεράστιο φάρο της πολιτισμένης Ευρώπης”». Συγκρότηση και οικονομικά των τελετών κατά την οθωνική βασιλεία» στο: Άννα Μανδουλαρά – Παναγιώτης Κιμουρτζής – Νικόλαος Μπουμπάρης, (εισαγωγή – επιμέλεια), *Η Ιστορία, μια καλή τέχνη. Κείμενα αφιερωμένα στον Γ.Β.Δερτιλή*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2021, σ. 165-176.

Άννα Μανδουλαρά - Άρης Σαραφιανός, «Η καλλιτεχνική οικονομία της Ελληνικής Διασποράς. Ο συλλέκτης Κωνσταντίνος Αλέξανδρος Ιωνίδης» στο: Λάμπρος Φλιτούρης – Αγγελική Μάρου (επιμ.), *Παρελθόντος Κατοπτρισμοί: Κείμενα αφιερωμένα στον Καθηγητή Γ. Παπαγεωργίου*, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα 2022, σ. 473-528.

Άννα Μανδουλαρά – Παναγιώτης Κιμουρτζής – Νικόλαος Μπουμπάρης, (εισαγωγή – επιμέλεια), *Η Ιστορία, μια καλή τέχνη. Κείμενα αφιερωμένα στον Γ.Β.Δερτιλή*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2021, εισαγωγή: σ. 11-29.

Άννα Μανδουλαρά, “Το ελληνικό βασίλειο και η Αθήνα (1880-1922). «Χρυσάκάνθαρος», «Νοικοκυραίος», «ο ποιητής του κάρου» και ο «εκ Μόσχας φιλέλληνας Ιωάννου Πετρώφ»”, στο: Παναγιώτης Σουκάκος (επιμέλεια) *Άτλας του υπέρ Ανεξαρτησίας Ιερού των Ελλήνων Αγώνος 1821-1828, Υπό του εκ Μόσχας Φιλέλληνας Ιωάννη Πετρώφ, 1887*, εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2025

► 2008

Πρόσκληση για συγγραφή εγχειριδίου από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Η διπλή ζωή της Οικονομικής Ιστορίας. Θέματα ιστοριογραφίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, ΕΑΠ, Πάτρα, 2008

► ***Εαρινό εξάμηνο 2006:***

Εκλογή στην École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) σε θέση Maître de conférences (αντίστοιχη προς τον βαθμό του Επίκουρου Καθηγητή).

Η Εκλογή στην EHESS γίνεται με εισήγηση του Επιστημονικού Συμβουλίου της Σχολής στην Γενική Συνέλευση της Σχολής και με ψηφοφορία. Πρόκειται για Εκλογή σε θέση αμοιβόμενη που προϋποθέτει εργασία στην EHESS και παρουσίαση Σεμιναρίων.

► ***Εαρινό εξάμηνο 2003-2004***

Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, 1830-1920 (ΙΣΤ 257)

Επισκέπτρια Λέκτορας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου. Η Εκλογή γίνεται με εισήγηση του Επιστημονικού Συμβουλίου της Σχολής στην Γενική Συνέλευση της Σχολής και με ψηφοφορία.

► ***Εαρινό εξάμηνο 2003-2004***

Ιδεολογικά Ρεύματα και Κοινωνικά Αιτήματα στην Νεότερη Ελλάδα, 1830-1920 (ΙΣΤ 258)

Επισκέπτρια Λέκτορας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου. Η Εκλογή γίνεται με εισήγηση του Επιστημονικού Συμβουλίου της Σχολής στην Γενική Συνέλευση της Σχολής και με ψηφοφορία.

► ***Εαρινό εξάμηνο 2002:***

Εκλογή από το Επιστημονικό Συμβούλιο της École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) σε θέση προσκεκλημένου ερευνητή (προϋποθέτει την παρουσίαση ενός Σεμιναρίου).

► ***2000:***

Τιμητικές προσκλήσεις από τα Γαλλικά Ινστιτούτο σε συνεργασία με τους Δήμους Λάρισας, Βόλου, Ηρακλείου για σειρά ομιλιών με θέμα:

«Η Ελληνική Παρουσία στη Μασσαλία τον 19ο αιώνα: Ιεραρχίες, Δίκτυα και η Κουλτούρα του Καθημερινού»

► ***1995: Υποτροφία Platon*** (Ε.Υ. μέσω της Γ.Γ.Ε.Τ: ενίσχυση της μεταπτυχιακής έρευνας).

► ***1989 – 92: Υπότροφος του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (Ι.Κ.Υ.),*** εκπόνηση διδακτορικής διατριβής στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας.

► ***1986- 1987: Υποτροφία της Casa d'Italia, (Ελλάδα)*** για Μεταπτυχιακή Ειδίκευση Οικονομικής Ιστορίας, Ίδρυμα Einaudi, Τορίνο

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

I. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ μετά τον διορισμό μου σε θέση Μόνιμης Επίκουρης Καθηγήτριας

A. σε προπτυχιακά Προγράμματα

Ακαδημαϊκά έτη 2014-15 / 2015-16 / 2016-17 / 2017-18 / 2018-19 / 2019-20 / 2020-21 / 2021-22 / 2022-23

Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

[Στον τομέα Νεότερων Χρόνων και στον τομέα Λαογραφίας, τα μέλη ΔΕΠ διδάσκουν, υποχρεωτικά, δύο προπτυχιακά και δύο μεταπτυχιακά μαθήματα, καθώς υποστηρίζουν το δια-τομεακό μεταπτυχιακό πρόγραμμα, «Νεότερος και Σύγχρονος Κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία»].

Έχω διδάξει τα ακόλουθα μαθήματα:

- **«Δημόσιες Τελετές και Εθνικές Επέτειοι στην Ευρωπαϊκή Νεοτεριότητα»** (INE Υποχρεωτικό 6^ο και 8^ο εξαμήνου (προσφέρεται και στο ΦΠΨ)

Γενικές επισημάνσεις: Το ότι οι γιορτές αποτελούν πια, δικαιωματικά, αντικείμενο της ιστορίας, το οφείλουμε στην παρακίνηση της λαογραφίας, της εθνολογίας και της ανθρωπολογίας. Η επαφή με αυτές τις επιστήμες έμαθε στον ιστορικό να ενδιαφέρεται για το όπλο που προσφέρει στην ανθρώπινη ύπαρξη η τελετουργικότητα, ακόμα κι όταν είναι ανώνυμη, ακόμα κι όταν δεν έχει σαφή κανονισμό ή συνειδητή συνοχή. Ταυτοχρόνως, η ψυχανάλυση μας διδάξε το ενδιαφέρον που μπορεί να έχει το φαινομενικά «ασήμαντο».

Αφετηρία του μαθήματος είναι η ευρεία ερευνητική παραγωγή ανθρωπολογικών και πολιτισμικών προσεγγίσεων γύρω από τις έννοιες και τις πρακτικές της «τελετουργίας», της «επιτέλεσης» και των «συμβόλων» οι οποίες εμπλούτισαν την ιστορική έρευνα των «εθνικών συμβόλων και επετείων» των νέων, δημόσιων «επινοημένων παραδόσεων» οι τελευταίες, σύμφωνα με τον ιστορικό Eric Hobsbawm, συγκροτήθηκαν στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα. Μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα θεσμοθέτησης δημόσιων τελετών και εθνικών επετείων στην Βρετανία, την Γερμανία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, το Ισραήλ, την Ιταλία και την Ελλάδα του 19ου και του 20ου αιώνα, θα μελετηθούν διάφοροι δημόσιοι εορτασμοί ως πεδία συγκρότησης εθνικών ταυτοτήτων, κληρονομιάς, μνήμης και κοινής ιστορίας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο το μάθημα διερευνά τις τελετουργίες και τη λαϊκή κουλτούρα παλαιότερων εποχών όπως π.χ. τις παραδοσιακές τελετουργικές συμπεριφορές της Γαλλικής και της Αγγλικής μοναρχίας (βλ. το πρωτοποριακό έργο του Marc Bloch, *Les rois thaumaturges*), τις δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά τη Βενετική κυριαρχία (βλ. τη μελέτη της Αλίκης Νικηφόρου, *Δημόσιες Τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της Βενετικής Κυριαρχίας, 14ος – 18ος αιώνας*), ή τις γιορτές, τα πανηγύρια και τα καρναβάλια του Μεσαίωνα

και της Αναγέννησης (όπως έχουν διερευνηθεί από τον Μιχαήλ Μπαχτίν στο περιφημο βιβλίο του *Ο Ραμπελαί και ο Κόσμος του. Για τη λαϊκή κουλτούρα του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης*).

Συνοπτικό Διάγραμμα Διαλέξεων

1. Έννοιες και όροι: τα «ανοιχτά σύνορα» των προσεγγίσεων
2. Η μελέτη της τελετουργίας μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις (Θρησκευτική ανθρωπολογία – Διαρθρωτική λειτουργικότητα – Πολιτισμικές Σπουδές)
3. Κράτος και Συμβολική Εξουσία: η κοινωνιολογική προσέγγιση του Pierre Bourdieu
4. Τα σύμβολα του Έθνους – Κράτους, 19ος – 20ός αιώνας
5. Η «επιπόνηση της παράδοσης»: δημόσιες τελετές και εθνικές επέτειοι, 19ος – 20ός αιώνας (παραδείγματα από ευρωπαϊκές χώρες)
6. Το άχρονο παρόν: δυναστικές, εθνικές και θρησκευτικές εορτές στο ελληνικό βασίλειο, 1833-1862
7. Ο Βαυαρός ηγεμόνας, το Έθνος, το Κράτος: δυναστικό πρωτόκολλο και εθνικό θέαμα της Απόλυτης Μοναρχίας, 1833 – 1837
8. «Χαίρε Ελλάδα! Ο Κύριος μετά Σου»: οι ετήσιοι εορτασμοί της 25ης Μαρτίου 1821
9. Το δημόσιο προφίλ του Οθώνειου Πανεπιστημίου: οι τελετές
10. Η «παράξενη και περιττή περιέργεια του Marc Bloch»: από την ιστορία στην ιστορική ανθρωπολογία
11. Η κουλτούρα του γέλιου, του πανηγυριού και της πλατείας στο κέντρο των ευρωπαϊκών κοινωνιών του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης: Ο Ραμπελαί του Μιχαήλ Μπαχτίν
12. Οι Βενετοί, η Κέρκυρα και οι δημόσιες τελετουργίες
13. Από τη Δύναμη του Ιερού στην Εξουσία του Στερεότυπου (αυτονόητου/φαινομενικά ασήμαντου): σχόλια για της τελετουργίες της σύγχρονης εποχής

Μαθησιακά αποτελέσματα: εξοικείωση των φοιτητών με ένα κατεξοχήν διεπιστημονικό θέμα, όπως οι δημόσιες τελετουργίες, τονίζοντας συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ «συγγενών» επιστημονικών κλάδων· άλλωστε, η «διεπιστημονικότητα» ενώ αποτελεί, παλαιό, διακηρυγμένο στόχο όλων των ανθρωπιστικών επιστημών, παραμένει, εν πολλοίς, ευσεβής πόθος.

- «Εισαγωγή στη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία (19ος – 20ός αιώνας)» (INE 393, Υποχρεωτικό Γ' εξαμήνου – προσφέρεται και στο τμήμα Φιλολογίας)

Γενικές επισημάνσεις: Αντικείμενο του μαθήματος είναι η ανάλυση και ερμηνεία των «τομών» και των «συνεχειών» της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, όπως αυτές αναδεικνύονται μέσα από την όσμωση πολλαπλών ιστοριογραφικών προσεγγίσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ιστορικό και ιστοριογραφικό ταυτοχρόνως, αναδεικνύεται η διαλεκτική σχέση «τομής» και «συνέχειας» (π.χ. με το οθωμανικό παρελθόν), εξετάζονται διαφορετικά είδη πηγών και εισάγονται οι κυριότεροι θεωρητικοί προβληματισμοί.

Ειδικότερα αναλύεται η θεσμική συγκρότηση του σύγχρονου ελληνικού κράτους (1830 κ.ε.), οι διαδοχικές απόπειρες εκσυγχρονισμού, αλλά και οι μείζονες πολιτειακές και πολιτικές εξελίξεις σε συνάρτηση με τους οικονομικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς που προσδιόρισαν τη νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία (έως το 1974).

Η εισαγωγή στα κύρια θέματα της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας επιχειρεί την σύγκριση με ανάλογα φαινόμενα της ευρωπαϊκής ιστορίας, προκειμένου να αναδειχθεί η «ευρωπαϊκή», «βαλκανική» ή «μεσογειακή» διάστασή τους (π.χ. σε σχέση με την εγκαθίδρυση αυταρχικών καθεστώτων, τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις, την διασπορά και τις μεταναστευτικές μετακινήσεις κ.ά.). Την συζήτηση όλων των ζητημάτων εμπλουτίζει η ανάλυση ποικιλίας πηγών, τόσο πρωτογενών όσων και βιβλιογραφικών, οι οποίες βοηθούν τον φοιτητή να εξοικειωθεί με την λογική της ιστορικής έρευνας.

Στόχοι του μαθήματος: Οι φοιτητές καλούνται να εμβαθύνουν: α) στους σημαντικότερους πολιτικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, β) στην ερμηνεία των ιστορικών δομών, θεσμών και δρώντων υποκειμένων, σε σχέση με την ελληνική αλλά και την ευρύτερη οικονομικό-κοινωνική πραγματικότητα γ) στην κατανόηση ιστορικό-πολιτικών όρων όπως «αστικός εκσυγχρονισμός», «πελατειακό σύστημα», «ομογένεια-διασπορά», «αγροτική μεταρρύθμιση», «κοινωνικές τάξεις – ιεραρχίες - κινητικότητες», «εθνικές ταυτότητες», «δωσιλογισμός», «αμερικανική βοήθεια» κ.λπ και δ) στη συγκρότηση της ιστορικής έρευνας στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία (μέσω της χρήσης πηγών και βιβλιογραφίας).

Αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα: α) η κατανόηση των σημαντικότερων πολιτικών, οικονομικών, πολιτισμικών και κοινωνικών αλλαγών που χαρακτηρίζουν τη νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία από την ίδρυση του ελληνικού κράτους β) η ερμηνεία αιτιών και συνεπειών πολυδιάστατων ιστορικών φαινομένων, γ) η ένταξη των ιστορικών φαινομένων στο ορθό χρονολογικό και ιστορικό πλαίσιο δ) η ανάλυση ιστορικών όρων και ε) η ένταξη της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας στις ευρύτερες ιστοριογραφικές συζητήσεις.

Εξέταση του μαθήματος: Γραπτή εξέταση αποτελούμενη από ερωτήσεις διαβαθμισμένης δυσκολίας που θα περιλαμβάνουν: α) Κατανόηση και ανάλυση ιστορικής πηγής β) Ορισμούς εννοιών και ιστορικών όρων γ) Ερώτηση ανάλυσης και σύνθεσης.

Προαιρετικές εργασίες. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες ενθαρρύνονται να αναλάβουν μικρές εργασίες 2.000-3.000 λέξεων. Οι εργασίες θα βασίζονται στην παρουσίαση και ανάλυση δύο-τριών βασικών κειμένων. Αποβλέπουν στην εξοικείωση των φοιτητών με τους τρόπους ανάγνωσης ενός ιστορικού κειμένου, τη διαπραγμάτευση ενός ιστορικού θέματος και τη συγγραφή μιας ιστορικής ανάλυσης. Η εργασία θα προσμετράται στην τελική βαθμολογία με έως και 2 βαθμούς, εφόσον η επίδοση στις γραπτές εξετάσεις είναι τουλάχιστον πέντε (5).

Εκπαιδευτικές δραστηριότητες: Εκπαιδευτική εκδρομή. Επισκέψεις σε ιστορικά αρχεία/βιβλιοθήκες.

- «Ιδεολογίες, Νοοτροπίες, Συμβολική Εξουσία: η περίπτωση της Ελλάδας, 1830-1920» (INE 357, Επιλογής Υποχρεωτικό, ΣΤ', Η' εξαμήνου)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του μαθήματος: Το μάθημα εξετάζει τις σημαντικότερες Ιδεολογίες και Νοοτροπίες που αναδύθηκαν στην ελληνική κοινωνία και διατυπώθηκαν ως πολιτικά ή κοινωνικά αιτήματα, κατά την περίοδο διαμόρφωσης του ελληνισμού σε κρατική

οντότητα, 19ος αιώνας – αρχές 20ού αιώνα Οι συγκεκριμένες ιδεολογίες και νοοτροπίες θα αναλυθούν, επίσης, ως «πραγματοποιημένοι» συμβολισμοί της κρατικής εξουσίας, όπως αυτοί των εθνικών επετείων και κάθε είδους δημόσιων εορτών και τελετών. Θα μας απασχολήσουν θέματα όπως ο ευρωπαϊκός και ο ελληνικός Διαφωτισμός, η παγκόσμια διάσταση της ελληνικής Επανάστασης και του Φιλελληνισμού, η συγκρότηση της εθνικής ιστοριογραφίας και λαογραφίας, η βαλκανική διάσταση του Πανεπιστημίου Αθηνών, η γένεση της κρατικής τελετουργίας στη δημόσια ζωή της Νεότερης Ελλάδας, η διαμόρφωση των Εθνικών Επετείων και του Εθνικού Πανθέου, η ανάπτυξη του Φεμινισμού, ο δημοτικισμός, ο κρατισμός και οι πολλαπλές όψεις του Εθνικισμού. Βασικός ερμηνευτικός άξονας, είναι η σχετική «αυτοδυναμία» των ιδεολογικών, νοητικών και συμβολικών φαινομένων, σε συνάρτηση, όμως, με την πολιτική και οικονομική πραγματικότητα της εποχής.

Ο σκοπός του μαθήματος είναι η εξοικείωση των φοιτητών με σύγχρονες διεπιστημονικές προσεγγίσεις που αφορούν σε θέματα Εθνικισμού, Ιδεολογίας και Συμβολικής Εξουσίας.

Εργασίες: Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, δίνεται η δυνατότητα στους φοιτητές να παρουσιάσουν εργασία σχετική με τη θεματολογία. Οι εργασίες δεν είναι υποχρεωτικές αλλά ούτε και απαλλακτικές. Προσφέρουν στον φοιτητή καλύτερη βαθμολογία, εφόσον το γραπτό του είναι πάνω από 5.

Επισκέψεις: Η πόλη των Ιωαννίνων ως κορυφαίος τόπος μνήμης και συμβολισμών προσφέρεται για επισκέψεις στο κάστρο, στο νησάκι, σε ιστορικά και λαογραφικά μουσεία, αλλά και στο εβραϊκό νεκροταφείο, στην εβραϊκή συναγωγή κ.λπ.

Συνοπτικό Διάγραμμα Διαλέξεων: 1. Ευρωπαϊκός και Ελληνικός Διαφωτισμός 2. Φιλελληνισμός - Ελληνική Επανάσταση: η Παγκόσμια διάσταση 3. Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880 4. Ιδεολογικά ρεύματα και πολιτικά αιτήματα: προοπτικές από τον ελληνικό 19^ο αιώνα – «Της Μεγάλης ταύτης Ιδέας» 5. Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις 6. Πανεπιστήμιο και Φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα 7. Ανάπτυξη της εθνικής ιστοριογραφίας - Μια καινούργια επιστήμη γεννιέται: η Λαογραφία 8. Γένεση της κρατικής τελετουργίας στη δημόσια ζωή της Νεότερης Ελλάδας, 1833-1862 9. Ο φεμινισμός της *Εφημερίδος των Κυριών*: 1887-1907 10. Οι δυνατότητες πρόσληψης του Μαρξισμού στην Ελλάδα 11. Ιστοριογραφικό διάγραμμα: οι συμβολικοί σταθμοί στη διαμάχη για την εθνική γλώσσα - Το περιοδικό *ο Νουμάς* και ο δημοτικισμός της διασποράς 12. Μπροστά στο κοινωνικό ζήτημα – από το ιδιωτικό στο δημόσιο: ο κρατισμός – ο εθνικισμός – η επιστράτευση της θρησκείας – το τέλος των ψευδαισθήσεων». 13. Οι Εορτές του Πολέμου και οι Πόλεμοι της Εορτής: Οι Βαλκανικοί πόλεμοι ως γιορτή του έθνους-κράτους

- «Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ιστορική, Πολιτική και Πολιτισμική διάσταση στον Ευρωπαϊκό χώρο-χρόνο (19ος – 20ός αιώνας)» (INE 357, Επιλογής Υποχρεωτικό, ΣΤ', Η' εξαμήνου)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του μαθήματος: Το μάθημα εξετάζει το κορυφαίο γεγονός της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 στην ευρωπαϊκή του διάσταση. «Αγαπημένο παιδί» της

ελληνικής ιστοριογραφίας, ο δωδεκαετής αγώνας των Ελλήνων για ανεξαρτησία από την Οθωμανική αυτοκρατορία και συγκρότησης εθνικού νεοτερικού κράτους στην άκρη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, έχει εμπλουτιστεί, τα τελευταία χρόνια, από αξιόλογες μελέτες της ευρωπαϊκής ερευνητικής παραγωγής. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, το μάθημα διερευνά τις ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές διαστάσεις του ελληνικού επαναστατικού φαινομένου, αξιοποιώντας τις σύγχρονες, διεθνείς, ιστοριογραφικές προσεγγίσεις που τοποθετούν το συγκεκριμένο γεγονός στο ευρύτερο επαναστατικό κύμα το οποίο κατακλύζει την Ευρώπη και τον κόσμο στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το μάθημα θα διερευνήσει τα εθνικά-κρατικά αφηγήματα του 19ου και του 20ού αιώνα, σύμφωνα με τα οποία η Ελληνική Επανάσταση κατέχει κυρίαρχη θέση, στα πλαίσια των εθνικών επετείων και κάθε είδους δημόσιου λόγου όπου αποτυπώνονται τα εκάστοτε εθνικά οράματα/διεκδικήσεις. Θα μας απασχολήσουν οι όροι υπό τους οποίους οι ελληνικές κοινωνίες της οθωμανικής επικράτειας προσέλαβαν τις ιδεολογίες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, οι οσμώσεις αλλά και οι αντιπαλότητες των νεωτερικών ιδεών με τον παραδοσιακό κόσμο των οθωμανοκρατούμενων περιοχών όπου ξέσπασε και επικράτησε ο αγώνας, τα πολιτικά-διοικητικά όργανα και τα κείμενα που συγκροτήθηκαν, οι κυριότερες πολεμικές επιχειρήσεις και τα όρια του ανταρτοπολέμου, οι Ευρωπαίοι και Βαλκάνιοι «μαχητές της ελευθερίας» που προσέτρεξαν στα μέτωπα καθώς και η διεθνής διπλωματία, όταν μετά τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου, τον Οκτώβριο του 1827, οι Μεγάλες Δυνάμεις ανταγωνίζονταν για το ελληνικό ζήτημα. Η θεσμοθέτηση της εθνικής επετείου το 1838 κατά την Οθωμανική βασιλεία, οι επετειακοί δημόσιοι λόγοι της πρώτης εκατονταετηρίδας της και η αναπαραγωγή ενός συγκεκριμένου νοήματος της Επανάστασης στα σχολεία του ελληνικού κράτους, θα ολοκληρώσουν τους βασικούς άξονες του μαθήματος.

Βασικός σκοπός του μαθήματος είναι η εξοικείωση των φοιτητών με ευρείες ερμηνείες της Ελληνικής Επανάστασης στη συγχρονία αλλά και διαχρονικά, οι οποίες επαναφέρουν τον αναστοχασμό και την κριτική σκέψη στο σημαντικό αυτό ζήτημα της νεότερης ιστορίας, που η σχολική ιστορία έχει περιλύσει στα στενά όρια παλαιών στερεότυπων, κάποτε, δε, και αναληθών περιγραφών.

Συνοπτικό Διάγραμμα Διαλέξεων: 1. Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός κατά τα Ρομαντικά χρόνια: ιδεολογίες και νοοτροπίες στην ελληνική ανατολή του τέλους του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα 2. Η επανάσταση του «έθνους» και το ορθόδοξο «γένος» 3. Οι πολεμικές επιχειρήσεις στη Μολδοβλαχία: σχεδιασμοί, αποτυχίες, ηρωϊσμός και κατακραυγή 4. Η Πελοπόννησος, οι προεστοί και ο Κολοικοτρώνης 5. Το Αιγαίο στις φλόγες: ανταρσίες και η εκστρατεία των ναυτικών μοιρών 6. Η Επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα και ο Γεώργιος Καραϊσκάκης 7. Επαναστατικός αγώνας και Τρομοκρατία σε πολλές οθωμανοκρατούμενες περιοχές 8. Οι Μαχητές της Ελευθερίας και τα όρια του Φιλελληνισμού 9. Οι επαναστατημένοι θεσμοθετούν: τοπικά πολιτεύματα και εθνοσυνελεύσεις 10. Η δημοσιονομική πολιτική, 1821-1827 11. Η δεύτερη περίοδος του αγώνα και ο Καποδίστριας 12. Η Βασιλεία του Όθωνα και ο «πόλεμος της μνήμης»: η θεσμοθέτηση της εθνικής επετείου του 1821 και τα απομνημονεύματα των αγωνιστών 13. Δημόσιες επετειακές αφηγήσεις της Επανάστασης: από το 1821 στο 1922

Εργασίες: Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, δίνεται η δυνατότητα στους φοιτητές να παρουσιάσουν εργασία σχετική με τη θεματολογία. Οι εργασίες δεν είναι υποχρεωτικές αλλά

ούτε και απαλλακτικές. Προσφέρουν στον φοιτητή καλύτερη βαθμολογία, εφόσον το γραπτό του είναι πάνω από 5.

- «Εισαγωγή στη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία (19ος – 20ός αιώνας: Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Η Ευρωπαϊκή διάσταση » (INE 393β, Υποχρεωτικό Γ' εξαμήνου προσφέρεται και στο τμήμα Φιλολογίας με κωδικό ΙΣΥ 2017)

Το μάθημα έχει παρόμοιο περιεχόμενο με το προηγούμενο, αλλά απευθύνεται σε μεγαλύτερο ακροατήριο φοιτητών αφού – από το χειμερινό εξάμηνο του 2019-2020- έγινε, με σύμφωνη γνώμη του τομέα, υποχρεωτικό του Γ' εξαμήνου.

- «Σοσιαλιστική σκέψη, εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα (τέλος 19ου αιώνα - Μεσοπόλεμος)» (INE 387 Υποχρεωτικό

Επιλογής 6ου και 8ου εξαμήνου [Εαρινό εξάμηνο] – Προσφέρεται και στο ΦΠΨ)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του μαθήματος: Το μάθημα εξετάζει τη συγκρότηση των σοσιαλιστικών ιδεών και την συνεχή διαμόρφωσή τους μέσα από την πολιτική πράξη συγκεκριμένων φορέων, ομάδων και οργανώσεων του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα του τέλους του 19ου και του 20ού αιώνα. Θα αναλυθούν, κατ' αρχάς, οι διανοητικές ρίζες της Ευρωπαϊκής σοσιαλιστικής σκέψης όπως αυτές εκφράστηκαν στο έργο των «ουτοπικών σοσιαλιστών» Σεν Σιμόν, Όουεν, Φουριέ ή στον πολιτειακό ριζοσπαστισμό του Τόμας Πέϊν αλλά και ο «επιστημονικός σοσιαλισμός» του επιφανέστερου εκπροσώπου του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού, Καρλ Μαρξ. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο θα διερευνηθούν οι διάλογοι επικοινωνίας ανάμεσα στην ευρωπαϊκή και την ελληνική, κυρίως, διάνοηση καθώς και τα κοινωνικο-πολιτικά όρια των πρώτων θυλάκων μικρών ομάδων Ριζοσπαστών στα Επτάνησα (παρόμοιο με το κίνημα των Άγγλων χαρτιστών) ή αναρχικών στη δυτική Πελοπόννησο. Θα μας απασχολήσει, στη συνέχεια, η συζήτηση που άνοιξε στα 1907 το δοκίμιο του Γ. Σκληρού «το κοινωνικό μας ζήτημα» στην εφημερίδα «ο Νουμάς» ως ένα σημείο καμπής που αντανάκλασε τις επερχόμενες αλλαγές και τις κεντρικές αντιφάσεις της σοσιαλιστικής σκέψης στον ελλαδικό χώρο, ενώ ξεσπούσαν οι μεγάλες απεργίες στον Πειραιά και στο Λαύριο. Η ίδρυση του πρώτου ελληνικού επαναστατικού σοσιαλιστικού κόμματος (ΣΕΚΕ) το 1918 (προσωπικότητες, οργάνωση, εξελίξεις και αποφάσεις) μέχρι την μετονομασία του το 1924 σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) θα αναλυθούν στα πλαίσια του «κόμματος» της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917 στη Ρωσία, των σοσιαλιστικών κινήματων στην Ευρώπη αλλά και των εγχώριων οικονομικο-κοινωνικών δυνατοτήτων πρόσληψης του μαρξιστικού σοσιαλισμού.

Βασικός σκοπός του μαθήματος είναι η εξοικείωση των φοιτητών με έννοιες και πολιτικές οντότητες όπως «σαινσιμονισμός», «αριστερά», «σοσιαλισμός», «κομμουνισμός», «μαρξισμός», «επιστημονικός σοσιαλισμός» οι οποίες σημάδεψαν και μεταμόρφωσαν την

παγκόσμια ιστορία από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα. Η ιδιαίτερη σύνδεση της ιστορικής έρευνας με την πολιτική που προϋποθέτει το συγκεκριμένο αντικείμενο αποτελεί, επίσης, σημαντικό πεδίο αναστοχασμού και κριτικής σκέψης.

Συνοπτικό Διάγραμμα Διαλέξεων: 1. Ζητήματα ορολογίας και προσεγγίσεων: σχέσεις ιστορίας και πολιτικής 2. Κοινωνικές, οικονομικές και διανοητικές ρίζες του σοσιαλισμού στην Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα: οι μεγάλοι στοχαστές (2 με 3 διαλέξεις) 3. Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη, 19ος – 20ός αιώνας (2 διαλέξεις) 4. Το ελληνικό εργατικό κίνημα, 1891 – 1961 (2 διαλέξεις) 5. Εργασία και εργατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη 6. Οι πρώτες οργανώσεις και τα πρώτα σωματεία εργατών: τα παραδείγματα της Πάτρας και της Σύρου 7. Οι αναρχικοί της Πελοποννήσου: αναρχοσυνδικαλισμός, κοινωνική κρίση και καταστολή 8. Οι σοσιαλιστές της Θεσσαλίας και της Κέρκυρας 9. Αρχηγέτες-Οραματιστές και η Πρώτη Εργατική Πρωτομαγιά: ο Πλάτωνας Δρακούλης και ο Σταύρος Καλλέργης 10. Δημοτικισμός και Σοσιαλισμός: το Κοινωνικό ζήτημα 11. Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασίων) 12. Το Ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο 13. Η Ρωσική Επανάσταση και οι Έλληνες σοσιαλιστές 14. Η ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (ΣΕΚΕ): προσωπικότητες, οργάνωση, εξελίξεις και αποφάσεις 15. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ): η ίδρυση και τα πρώτα χρόνια δράσης

Εργασίες: Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, δίνεται η δυνατότητα στους φοιτητές να παρουσιάσουν εργασία σχετική με τη θεματολογία. Οι εργασίες δεν είναι υποχρεωτικές αλλά ούτε και απαλλακτικές. Προσφέρουν στον φοιτητή καλύτερη βαθμολογία, εφόσον το γραπτό του είναι πάνω από 5.

Ακαδημαϊκά έτη 2013-14/2014-15/ 2015-16/2016-17/2017-2018/2018-2019

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο – Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Πρόγραμμα: Ευρωπαϊκός Πολιτισμός

Διδακτική Ενότητα: Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης

[Σημείωση: στο ΕΑΠ εφαρμόζεται σύστημα αξιολόγησης του Καθηγητή στο τέλος κάθε ακαδημαϊκού έτους. Αξιολογητές οι φοιτητές/τριες που παρακολουθούν την διδακτική ενότητα. Αναφέρω τον μέσο όρο του βαθμού αξιολόγησής μου κατά τα ακαδημαϊκά έτη που έχω διδάξει: 4,95 (με άριστα το 5,00).

Ακαδημαϊκά έτη 2020-21/2021-22/2022-23

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο – Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Πρόγραμμα: Ελληνικός Πολιτισμός

Διδακτική Ενότητα: Ελληνισμός της Διασποράς

[Σημείωση: στο ΕΑΠ εφαρμόζεται σύστημα αξιολόγησης του Καθηγητή στο τέλος κάθε ακαδημαϊκού έτους. Αξιολογητές οι φοιτητές/τριες που παρακολουθούν την διδακτική

ενότητα. Αναφέρω τον μέσο όρο του βαθμού αξιολόγησής μου κατά τα ακαδημαϊκά έτη που έχω διδάξει: 4,95 (με άριστα το 5,00).

B. σε μεταπτυχιακά Προγράμματα

Ακαδημαϊκά έτη 2013-14/2014-15/2015-16/2016-17/2017-18/2018-19/2019-20/2020-21/2021-22/2022-23

Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Διατομεακό Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Νεότερος και Σύγχρονος Κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία». (Το Πρόγραμμα είναι συνέχεια προηγούμενο προγράμματος, το οποίο ιδρύθηκε το 2004, αναμορφώθηκε το 2014 και επανιδρύθηκε το 2018)

Έχω διδάξει τα ακόλουθα μαθήματα:

- **«Εισαγωγή στις σπουδές για τα ζώα/σχέσεις ανθρώπων-ζώων: Πολύ-επιστημονικές προσεγγίσεις»** (έτη: 2022-2023)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου:

Έχουν περάσει πολλά χρόνια έρευνας από τότε που ο Fernand Braudel στο περίφημο έργο του «Υλικός Πολιτισμός, Οικονομία και Καπιταλισμός (15ος-18ος αιώνας)», αφιέρωσε μερικές – πυκνές ωστόσο – σελίδες για τα ζώα στο υπό-κεφάλαιο «ζωϊκή δύναμη» του πέμπτου κεφαλαίου με τίτλο «η διάδοση της τεχνολογίας: ενεργειακές πηγές και μεταλλουργία». Από τότε μέχρι σήμερα, στην παγκόσμια βιβλιογραφία, η μελέτη των ζώων και η σχέση «ανθρώπων-ζώων» έχει γίνει κυρίαρχο ρεύμα στην ιστορία του περιβάλλοντος, στη διανοητική ιστορία, στην πολιτισμική ιστορία, στην ιστορία της Ιατρικής, της Επιστήμης και της τεχνολογίας. Και ακριβώς επειδή η μελέτη των ζώων έχει εισβάλει στην έρευνα από πολλές πλευρές, για τους ειδικούς, η ιστορία των ζώων, αποτελεί στροφή “animal turn” – κατ’ αναλογία με την «γλωσσική στροφή» “linguistic turn” και όχι απλώς ένα νέο «υπό-πεδίο» ανάλυσης.

Ωστόσο, παρότι η σχέση ανθρώπων και ζώων δεν είναι ένα, εντελώς, νέο πεδίο, της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστοριογραφίας, τα θέματα που έχουν προσδιοριστεί στην αλλοδαπή ως «animal studies», «σπουδές για τα ζώα», είναι εξαιρετικά περιορισμένα στην ελληνική, ανθρωπολογική και ιστορική, έρευνα.

Το σεμινάριο θα μελετήσει τόσο την έννοια του περιβάλλοντος όσο και τις σχέσεις ανθρώπων και ζώων, αναλύοντας εργασίες ανθρωπολόγων - όπως ο Tim Ingold – οι οποίες διερευνούν μία νέα «οντολογική ισοδυναμία» ανθρώπων και ζώων, αμφισβητώντας τον δυτικό/αποικιοκρατικό δυισμό αιώνων, μεταξύ κοινωνίας και φύσης, μεταξύ ανθρώπινης και

ζωώδους κατάστασης. Θα διερευνηθούν παραδείγματα τα οποία φανερώνουν τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους, αποικιοκρατικές πολιτικές και αφηγήματα έχουν καθορίσει τη σχέση των ανθρώπινων πληθυσμών με εκείνους των ζώων: γλώσσες, κοινωνίες, κουλτούρες, οικοσυστήματα, κλιματικές αλλαγές κ.λπ. φέρουν τα σημάδια του ανθρώπινου ιμπεριαλισμού, της κατάκτησης, των μεταναστευτικών ροών, της παγκοσμιοποίησης, της αποικιοκρατίας και της νέο-αποικιοκρατίας.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ερωτήματα όπως «τι θα σήμαινε για το ανθρώπινο είδος να από-αποικιοποιηθεί τις σχέσεις του με άλλους οργανισμούς του πλανήτη;» ή «θα ήταν ποτέ δυνατόν να από-αποικιοποιηθούμε τα ζώα;», θα απασχολήσουν το σεμινάριο μέσα από πολύ-επιστημονικές προσεγγίσεις.

Ειδικότερα, θα μας απασχολήσουν αφηγήματα, εικόνες και σύμβολα των ζώων και της σχέσης ανθρώπων και ζώων της Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής ιστορίας. Ως ερευνητικό πεδίο αναφοράς για το συγκεκριμένο εξάμηνο θα αποτελέσει η σχέση ανθρώπων και αλόγων.

Πεδία Διαλέξεων

- Εισαγωγή στις σπουδές για τα ζώα: πολύ-επιστημονικές προσεγγίσεις και ερευνητική παραγωγή σε πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα
  - Κοινωνική ανθρωπολογία, περιβάλλον και σπουδές για τα ζώα
  - Αποικιοκρατία και αντιλήψεις για το περιβάλλον και τα ζώα
  - Τα «ζώα του Διαφωτισμού»: Ιδέες και αντιλήψεις για τα ζώα κατά τον 18ο αιώνα
  - Από την εξημέρωση στην εκμετάλλευση: στατιστικά παραδείγματα
  - Η έννοια και η πραγματικότητα του ζωολογικού κήπου στην Ευρώπη της νεοτερικότητας
  - Τα ζώα ως διασκέδαση, σπορ και θέαμα στην Ελλάδα και στην Ευρώπη
  - Τα ζώα ως σύμβολα κατά την νεότερη και σύγχρονη εποχή
  - Τα ζώα ως σύντροφοι: παραδείγματα από επώνυμους συγγραφείς, επιστήμονες, καλλιτέχνες
  - Τα ζώα στην επιστήμη, στην εκπαίδευση και στην θεραπεία: σύγχρονες αντιλήψεις και πρακτικές
  - Ιππικές κουλτούρες: από την Οθωμανική αυτοκρατορία στο νέο ελληνικό κράτος
  - Τα άλογα του πολέμου: από την Ελληνική Επανάσταση στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο
  - Το «σκοτεινό» μέλλον του πλανήτη: Νέα ακτιβιστικά κινήματα και οργανισμοί για την προστασία του περιβάλλοντος και των ζώων
-
- **«Ιδεολογικά ρεύματα, Κοινωνικά αιτήματα, Ιστοριογραφικές ρήξεις: Η θέσμιση της Σύγχρονης Ελλάδας από το τέλος του 18ου αιώνα μέχρι το Μεσοπόλεμο (έτη: 2020-2021)**

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου:

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, η ιστορική έρευνα – ελληνική και ευρωπαϊκή – έχει ασχοληθεί εκτενώς με τις ιδεολογίες, τις νοοτροπίες, τις οικονομικές συνθήκες και τις πολιτισμικές «διαιτερότητες» που διαμόρφωσαν την Σύγχρονη Ελλάδα και την μεταμόρφωσαν από μία επαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σε ένα νεωτερικό ευρωπαϊκό κράτος. Πολλές από τις προσεγγίσεις αυτές, δεν στόχευαν μόνο στην γεγονοτολογική περιγραφή του παρελθόντος, αλλά σκόπευαν στην ανάδειξη εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων που επηρέασαν και διαφοροποίησαν την ελληνική κοινωνία - στη μετάβασή της από τον 19ο στον 20ό αιώνα – από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Έννοιες και πραγματικότητες όπως το Έθνος, ο Λαός, οι διάφορες εκφάνσεις του Εθνικισμού, η Μεγάλη Ιδέα, ο δημοτικισμός, η συγκρότηση κράτους σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, ένας ιδιότυπος φεμινισμός, οι σοσιαλιστικές ιδέες, το πανεπιστήμιο και οι φοιτητές, αλλά και η ιδεολογική σημασία της ιστορίας και της εθνικής ιστοριογραφίας ενός «Έθνους-όνειρο» όπως έχει σημασιοδοτηθεί από τον Στάθη Γουργουρή, μελετήθηκαν ως κυρίαρχα ιδεολογικά ρεύματα τα οποία, καθόρισαν τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συγκρούσεις, αυτής της μακροχρόνιας μετάβασης στην ελληνική νεωτερικότητα. Το σεμινάριο θα εξετάσει τις σημαντικότερες ιδεολογίες και νοοτροπίες που αναδύθηκαν στην ελληνική κοινωνία και διατυπώθηκαν ως πολιτικά ή κοινωνικά αιτήματα, κατά την περίοδο διαμόρφωσης του ελλητισμού σε κρατική οντότητα, 19ος αιώνας – αρχές 20ου αιώνα. Οι συγκεκριμένες ιδεολογίες και νοοτροπίες θα αναλυθούν, επίσης, ως «πραγματοποιημένοι» συμβολισμοί της κρατικής εξουσίας, όπως αυτοί των εθνικών επετείων και κάθε είδους δημόσιων εορτών και τελετών. Βασικός ερμηνευτικός άξονας, είναι η σχετική «αυτοδυναμία» των ιδεολογικών, νοητικών και συμβολικών φαινομένων, σε συνάρτηση, όμως, με την πολιτική και οικονομική πραγματικότητα της εποχής. Ο σκοπός του σεμιναρίου είναι η εξοικείωση των φοιτητών με σύγχρονες διεπιστημονικές προσεγγίσεις που αφορούν θέματα Εθνικισμού, Ιδεολογίας, Συμβολικής Εξουσίας και συγκρότησης εθνικών ιστοριογραφικών «παραδειγμάτων» καθώς και η κατανόηση του ιστορικού χρόνου, όχι ως μίας αδιαφοροποίητης μονάδας μέτρησης, αλλά ως κοινωνική συνιστώσα η οποία δρα με διαφορετικούς ρυθμούς ανάλογα με το εξεταζόμενο φαινόμενο· ή, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Χρήστος Χατζηιωσήφ «ο 20ός αιώνας της ελληνικής ιστορίας μόνον από σύμπτωση αρχίζει σε ορισμένους τομείς το 1901».

Πεδία Διαλέξεων

1. Ο Διαφωτισμός, η Ελληνική Επανάσταση και η άποψη περί «εκσυγχρονισμού»
2. Η συγκρότηση ενός «Φιλελληνικού» λόγου
3. Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880
4. «Της Μεγάλης ταύτης Ιδέας»: Η Μεγάλη ιδέα και οι μεταμορφώσεις της
5. Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις
6. Πανεπιστήμιο και Φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα και τις αρχές του 20ού
7. Ανάπτυξη της εθνικής ιστοριογραφίας - Μια καινούργια επιστήμη γεννιέται: η Λαογραφία
8. Γένεση της κρατικής τελετουργίας στη δημόσια ζωή της Νεότερης Ελλάδας, 1833-1862: εορτές, τελετές, εθνικές επέτειοι

9. Ο φεμινισμός της *Εφημερίδος των Κυριών*: 1887-1907
10. Όψεις του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, τέλος 19ου αιώνα – Μεσοπόλεμος
11. Οι περιπέτειες του γλωσσικού ζητήματος
12. Χυτεύοντας το έθνος, ρυθμίζοντας την κοινωνία: ο ελληνικός Μεσοπόλεμος
13. Ιστοριογραφικές συνέχειες και ρήξεις από τον 19ο αιώνα στον 20ό

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Στάθης Γουργουρής, *Έθνος-όνειρο. Διαφωτισμός και θέσμιση της σύγχρονης Ελλάδας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2007
- Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά Χρόνια. Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Μνήμων, Αθήνα 2009
- Κ.Θ.Δημαράς, «*Της Μεγάλης ταύτης ιδέας*» (σχεδιάγραμμα Φιλολογικό), Αθήνα 1970
- Βόγλη, Ε., *Έλληνες το Γένος. Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, Ηράκλειο 2007
- Διαμαντούρος, Ν.Π. (1982), «Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα» σε Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Όψεις της Ελληνικής Κοινωνίας του 19ου αιώνα*, Εστία, Αθήνα, σελ. 55 επ.
- Διαμαντούρος, Ν.Π. (1988), «Προσπάθεια δημιουργίας δυτικού τύπου κράτους στην Επανάσταση και κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις» σε Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, *Η Επανάσταση του Εικοσιένα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, σελ. 153 επ.
- Διαμαντούρος, Ν.Π. (2002), *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα
- Π. Πιζάνιας (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα Ευρωπαϊκό Γεγονός*, Κέδρος, Αθήνα.
- Σωτηρόπουλος, Δ.Π. (2009), «Ελληνική Νομαρχία: ήτοι λόγος περί του ριζοσπαστικού διαφωτισμού. Η γέννηση της νεοελληνικής πολιτικής σκέψης στις απαρχές του 19ου αιώνα» σε Π. Πιζάνιας (επιμ.) *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα Ευρωπαϊκό Γεγονός*, Κέδρος, Αθήνα
- Τσαούσης, Δ. Γ. (επιμ.) (1982), *Όψεις της Ελληνικής Κοινωνίας του 19ου Αιώνα*, Εστία, Αθήνα.
- Κώστας Λάππας, *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*, ΙΑΕΝ, Αθήνα 2004
- Παναγιώτης Κιμουρτζής – Άννα Μανδουλαρά, *Φιλέοργο Βασίλειο. Δημόσιες Τελετές και Εθνικές Επέτειοι κατά την Οθωμανική περίοδο*, Gutenberg, Αθήνα 2023
- Έφη Αβδελά-Αγγέλικα Ψαρά, *Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Γνώση, Αθήνα 1985
- Αντώνης Λιάκος, *Ο ελληνικός 20ός αιώνας*, Πόλις, Αθήνα 2019

- Φραγκουδάκη, Άννα. 2001. *Η Γλώσσα και το Έθνος, 1880-1980. Εκατό χρόνια αγώνες για την αυθεντική ελληνική γλώσσα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
  - Σταυρίδη – Πατρικίου, Ρένα. 1999. *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*, Ολκός, Αθήνα.
  - Λιάκος, Αντώνης. 2007. *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;* Αθήνα: Πόλις.
  - Τζιόβας, Δημήτρης. 2011. *Ο μύθος της γενιάς του τριάντα. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία*. Αθήνα: Πόλις.
  - Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, τ. Β2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003
- **«Ιστορία, μια κοινωνική επιστήμη. Σύγχρονες ιστοριογραφικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις»**

Γενικές Επισημάνσεις – Σκοπός του Σεμιναρίου: Τα τελευταία τριάντα, τουλάχιστον, χρόνια, η ιστορία - όπως κάθε ζωντανή επιστήμη - επανεξετάζει τα επιστημολογικά θεμέλια του κλάδου της σε σχέση με νέα προβλήματα των μελετώμενων κοινωνιών, τα οποία οδηγούν σε αναθεώρηση του ιστορικού έργου· αναδεικνύονται, έτσι, νέοι τρόποι προσέγγισης των ζητημάτων, αλλά και νέα αντικείμενα έρευνας. Το κλίμα, το σώμα, ο μύθος, η γιορτή, η νοοτροπία, οι νέοι, η κινηματογραφική εικόνα, οι σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης, το βιβλίο, τα εδέσματα, οι ασθένειες, ο θάνατος, οι τεχνικές, είναι μόνο μερικά από τα νέα πεδία έρευνας της παγκόσμιας ιστοριογραφικής παραγωγής. Ανάλογο είναι το ενδιαφέρον για νέες ιστορικές μεθόδους και για νέες αρχειακές πηγές ή για την διαμόρφωση μίας νέας οπτικής στη διερεύνηση γνωστού αρχειακού υλικού. Τέλος, η ιστορία ενδιαφέρεται όλο και περισσότερο για τον «εαυτό» της, δηλαδή για την ιστορία της ιστορίας, αλλά και για τον «παραγωγό» της τον ίδιο τον ιστορικό, ο οποίος, όπως σημειώνουν, οι Ζακ Λε Γκοφ και Πιερ Νορά *«όντας μάστορας στη δουλειά του (ο Marc Bloch το θεώρησε κανόνα), είναι πάντα πάρα πολύ – κι όχι απλώς όσο χρειάζεται – ένας άνθρωπος της τέχνης»*.

Το σεμινάριο θα μελετήσει τις σημαντικότερες ιστοριογραφικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις του 20ού αιώνα, τους μετασχηματισμούς, δηλαδή, των ιστορικών σπουδών, όχι μόνο ως εσωτερικές διεργασίες της ιστορικής επιστήμης, αλλά και σε σχέση με τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις. Θα μας απασχολήσουν η κοινωνική ιστορία, η οικονομική ιστορία, οι μετασχηματισμοί της μαρξιστικής ιστοριογραφίας, η περιφημη σχολή των Annales, η ποσοτική και η σειραϊκή ιστορία, η μικροϊστορία, η ιστορία των επιχειρήσεων και των επιχειρηματιών, η κλειομετρία (ή νέα οικονομική ιστορία), η νέα πολιτισμική ιστορία, η ανθρωπολογική προβληματική, η γλωσσική «στροφή» κ.λπ.

Σε ένα δεύτερο, αλλά σημαντικότερο, επίπεδο, το σεμινάριο θα φέρει σε επαφή τους φοιτητές με έναν μεγάλο αριθμό ψηφιοποιημένων αρχείων της Ελλάδας και της Ευρώπης, ώστε να εξοικειωθούν με την χρήση και την ιστορική ανάλυση διαφορετικών πρωτογενών πηγών. Μέσα

σ' αυτό το πλαίσιο, θα παρουσιασθούν ενδιαφέρουσες παρεμβάσεις ιστορικών και αρχειονόμων από την πρόσφατη διημερίδα «Αρχεία και πολιτικές για την ιστορική έρευνα», την οποία διοργάνωσε ο Τομέας Ιστορίας Νεότερων Χρόνων, με το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερος και Σύγχρονος Κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία», του Πανεπιστημίου μας.

Πεδία Διαλέξεων

1. Η ανάδειξη της ιστορίας σε επαγγελματικό κλάδο κατά τον 19ο αιώνα - Η «αρχαιολογία» της Οικονομικής Ιστορίας και οι μεγάλοι στοχαστές
  2. Η Οικονομική Κρίση του 1930 και η σύγχρονη Οικονομική Ιστορία - Η σχολή των Annales και η Μαρξιστική Κριτική
  3. Η Ποσοτική Ιστορία ή μια Ιστορία των Σειρών - Η Ιστορία των Επιχειρήσεων και των Επιχειρηματιών
  4. Η Ιστορική Κοινωνική Επιστήμη και η Μικροϊστορία
  5. Η Κλειομετρία ή Νέα Οικονομική Ιστορία - Η «Παν-Ευρωπαϊκή» προσέγγιση της Οικονομικής Ιστορίας
  6. Η νέα Πολιτισμική Ιστορία
  7. Η ανθρωπολογική προβληματική
  8. Η πρόκληση του μεταμοντερνισμού και η γλωσσική «στροφή»
  9. Όψεις της Ελληνικής Ιστοριογραφίας κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα: «να διασώσουμε την Ιστορία από το Έθνος»;
  10. Αρχεία και Πολιτικές για την ιστορική έρευνα 1
  11. Αρχεία και Πολιτικές για την ιστορική έρευνα 2
  12. Αρχεία και Πολιτικές για την ιστορική έρευνα 3
  13. Αρχεία και Πολιτικές για την ιστορική έρευνα 4
- **«Ιστορία, Μνήμη, Μνημόνευση. Η περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και των επονομαζόμενων «Ελγίνειων» γλυπτών του Παρθενώνα** (έτη: 2013 – 2017)
(συνδιδακασία με τον Επίκουρο Καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης, Άρη Σαραφιάνο)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου: Θέτοντας στο κέντρο του προβληματισμού μας το κορυφαίο γεγονός της Νεώτερης Ελληνικής Ιστορίας, την Επανάσταση του 1821, αλλά και την ιδιαίτερη περίπτωση των γλυπτών του Παρθενώνα (των επονομαζόμενων Ελγίνειων), το σεμινάριο θα διερευνήσει τις σχέσεις ανάμεσα στην ιστορία, τη μνήμη και τη μνημόνευση.

Για πολλά χρόνια, ιστορία και μνήμη συγγέονταν, εφόσον η ιστορία αναπτύχθηκε, εν πολλοίς, πάνω στο υπόδειγμα της ενθύμησης, της ανάμνησης και της απομνημόνευσης. Τα τελευταία, όμως χρόνια και μέσα στο πλαίσιο της «νεωτερικότητας», η αποκαλούμενη *νέα* ιστορία μας προσκάλεσε να δημιουργήσουμε μια επιστημονική ιστορία στη βάση πολλαπλών συλλογικών μνημών και γύρω από ορισμένους θεμελιώδεις άξονες:

1. μια θεματολογία με σύγχρονο προσανατολισμό
2. τον προβληματισμό γύρω από τη γραμμική χρονικότητα

3. τους πολλαπλούς βιωμένους χρόνους της ατομικής, κοινωνικής και συλλογικής πραγματικότητας

Στο κέντρο αυτής της αναζήτησης συγκροτήθηκε μια ιστορία της μελέτης των «τόπων» της συλλογικής μνήμης, πρωτοπόροι του οποίου υπήρξαν σημαντικοί γάλλοι ιστοριογράφοι: το πολύτομο έργο *Les Lieux de memoire* υπό τη διεύθυνση του Pierre Nora, σηματοδοτεί την ανάπτυξη μιας νέας μορφής ιστορίας η οποία μελετά:

1. τόπους τοπογραφικούς, όπως τα αρχαία, οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία
2. τόπους μνημειακούς, όπως τα νεκροταφεία ή τα αρχιτεκτονήματα
3. τόπους συμβολικούς όπως οι εορτές, οι επέτειοι, τα εμβλήματα
4. τόπους λειτουργικούς όπως τα εγχειρίδια, οι αυτοβιογραφίες, οι σύλλογοι.

Σκοπός του σεμιναρίου είναι η ανάλυση της Ελληνικής Επανάστασης και των γλυπτών του Παρθενώνα, τόσο ως πραγματικών τόπων της ιστορίας, όσο και ως τόπων τοπογραφικών, μνημειακών, συμβολικών και λειτουργικών, όπως αυτοί ανασηματοδοτήθηκαν από την περίοδο της Οθωνικής βασιλείας μέχρι την Μικρασιατική Καταστροφή και το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Δευτερευόντως, θα μας απασχολήσουν και σύγχρονες «προβολές» στην ιστορική ανάγνωση της Επανάστασης και των «Ελγίνειων» γλυπτών.

Βασικός μας στόχος είναι η εξοικείωση των φοιτητών με τις σύγχρονες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις οι οποίες στοχάζονται ξανά την ιστορία, τη μνήμη και την μνημόνευση.

Επισκέψεις – Ειδοδρομή: Η πόλη των Ιωαννίνων ως κορυφαίος τόπος μνήμης και συμβολισμών προσφέρεται για επισκέψεις στο κάστρο, στο νησάκι, σε ιστορικά και λαογραφικά μουσεία, αλλά και στο εβραϊκό νεκροταφείο, την εβραϊκή συναγωγή κ.λπ.

Προβλέπεται, επίσης, ειδοδρομή στο Πέτα, όπου έγινε η ηρωϊκή μάχη Ελλήνων και Φιλελλήνων κατά την Επανάσταση.

- **ΔΙΑΣΠΟΡΕΣ: «Αγορές» Κεφαλαίου, Τέχνης, Υποκειμενικότητας σε Ανατολή και Δύση** (έτη: 2016 – 2017)
(συνδιδακασκάλια με τον Επίκουρο Καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης, Άρη Σαραφινά)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου: Μέσα από την έννοια και την πραγματικότητα της Ελληνικής Διασποράς του τέλους του 18ου, 19ου και 20ού αιώνα, θα επανεξεταστεί ο κατακερματισμένος, γεωγραφικά, κόσμος των Ομογενών, ο οποίος, ωστόσο, συγκροτείται από παρόμοια οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά σύμπαντα και παρόμοιες αναπαραστάσεις. Κύρια ερευνητικά εργαλεία, θα είναι οι έννοιες του Κοσμοπολιτισμού και του Εθνικισμού, καθώς συμπλέουν και κατασκευάζουν τις πολλαπλές ταυτότητες των Ελλήνων Ομογενών.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το σεμινάριο θα διερευνήσει, τα επιστημονικά τείχη που έχουν υψώσει συναφείς επιστημονικές ειδικεύσεις, όπως η Ιστορία και η Ιστορία της Τέχνης, ή η Ιστορία και η Φιλολογία, γύρω από ομοειδή ερευνητικά αντικείμενα, όπως αυτό της Διασποράς.

Συνοπτικό Διάγραμμα Διαλέξεων: 1. Οι πολλαπλές ταυτότητες των Ελλήνων Ομογενών: Ιστορία και Ιστοριογραφία 2. «Πλάνης Βίος...Χάριν Εμπορίου» Επιχειρήσεις, Ταξίδια,

εγκατάσταση, παροιμίες 3. Επιστολογραφία και Μικροϊστορία 4. Μια κυριάρχη ομάδα εμπόρων 5. Φιγούρες της πλώρης: από τους Καραβοκύρηδες στους Εφοπλιστές 6. Το «γλωσσάρι» των χρηματοπιστωτικών δικτύων: μειονότητες, τεχνικές, νοοτροπίες 7. Η Κουλτούρα της καθημερινής ζωής: μηχανισμοί 8. Η Κουλτούρα της καθημερινής ζωής: αναπαραστάσεις 9. «Made in Greece! Μια ιστορία αγάπης από το Λονδίνο και η Ελληνική Ιστορία της Τέχνης του 19ου αι.» 10. Η Ζωή είναι Αλλού: Πολιτιστικοί Αντίλαλοι και Αυτονομία των Δικτύων της Διασποράς, Μάντσεστερ, circa 1860 11. Αναδράσεις, Κλωνοποιήσεις και Άμιλλα στις Βρετανικές Κοινότητες των Ελλήνων: από το Μάντσεστερ στο Λίβερπουλ και στο Λονδίνο (Φάκελος Πρωτογενών Πηγών: Τύπος, Υλική Κουλτούρα και Πρακτικά Συνεδριάσεων) 12. Συλλέκτες, Σαλόνια, Πρωτοπορία και η Ευγενής Κοινωνία των Ελλήνων της Βρετανίας: Ο Εθνικισμός ως Στρατηγική του Κοσμοπολιτισμού στον 19ο αιώνα (Φάκελος Πρωτογενών Πηγών: Τύπος, Συλλογές Έργων, Συμβόλαια, Αντικείμενα και Εκθέσεις) 13. Διάλογοι και Κέντρα της Πολιτιστικής Διασποράς: τα Ταξίδια των Συλλογών, των Μουσείων και των Καλλιτεχνών

- **Γλώσσα – Πολιτική – Ιστορία: Από τη Γλώσσα του Έθνους στη «δομή του αισθήματος»** (έτη: 2017 – 2020)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου: Αφετηρία του σεμιναρίου είναι το περίφημο «γλωσσικό ζήτημα» το οποίο, ως άλλη μία ιδιοτυπία της ελληνικής κοινωνίας, την δίχασε, ενώ ενέπλεξε όλες τις πολιτικές δυνάμεις - με διαφορετική ένταση ανάλογα με την εποχή - από το 1800 μέχρι το 1976. Θα μελετηθούν τα σημεία καμπής του γλωσσικού ζητήματος καθ' όλη την περίοδο, με ιδιαίτερη έμφαση στον Μεσοπόλεμο και την διαμάχη του δημοτικισμού, έχοντας ως ερμηνευτικό άξονα την προσέγγιση της Άννας Φραγκουδάκη η οποία στη μελέτη της «Η Γλώσσα και το Έθνος. 1880-1980» προσέγγισε το γλωσσικό ζήτημα *«ως διαμάχη ιδεολογική.....η σχέση του με τη γλώσσα την ίδια είναι συχνά δευτερεύουσα».*

Σε ένα δεύτερο επίπεδο το σεμινάριο διερευνά τη σύγχρονη έρευνα γύρω από τη σχέση Λογοτεχνίας και Ιστορίας και τη χρήση της λογοτεχνίας ως «ιδιότυπη» πηγής της ιστορικής εργασίας. Η μακροχρόνια συζήτηση τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα δεν προσπαθεί να ταυτίσει τα δύο είδη λόγων αλλά να τα συγκρίνει και να επισημάνει - όπως καταδεικνύει η Βενετία Αποστολίδου - *«ότι και στα δύο είδη λόγου αποδίδονται έννοιες όπως η αφήγηση, η πλοκή, η ιδεολογία, η μαρτυρία, η μνήμη, το τραύμα, η ουτοπία, η έρευνα των πηγών, το ύφος.»*

Σκοπός του σεμιναρίου είναι, κατ' αρχάς, να εξοικειώσει τους φοιτητές με τις ιδεολογικές «περιπέτειες» του γλωσσικού μας οργάνου και κατά δεύτερον, να τους εισάγει στην γόνιμη συζήτηση Λογοτεχνίας – Ιστορίας, οξύνοντας τις δεξιότητές τους σχετικά με την αφήγηση, την ιδεολογία, την μαρτυρία, τη μνήμη, το τραύμα, την έρευνα των πηγών και το ύφος ώστε να τους χρησιμεύσουν στη δική τους ιστορική έρευνα.

Βασικός μας στόχος είναι - μέσα από την κριτική αποτίμηση επιλεγμένων μυθιστορημάτων - να αναστοχαστούμε την Λογοτεχνία και την Ιστοριογραφία ως οργανικό μέρος της εποχής τους - ή όπως προτείνει ο βρετανός θεωρητικός της κουλτούρας Raymond Williams να

διερευνήσουμε την «δομή του αισθήματος» (structure of feeling), τόσο μέσα στα λογοτεχνικά όσο μέσα και στα ιστορικά έργα.

Συνοπτικό Διάγραμμα Διαλέξεων: 1. Οι περιπέτειες της Ελληνικής γλώσσας (2 διαλέξεις) 2. Λογοτεχνία και Ιστορία: Σχέσεις, Συγγένειες, Αντιπαλότητες (2 διαλέξεις) 3. Αφηγηματικές στρατηγικές στην Ιστορική γραφή (Hayden White, Paul Ricoeur, Topolski, Past and Present, Annales, Μνήμων, Ιστορικά) (2 διαλέξεις) 4. Γλώσσα και Συμβολική Εξουσία (Pierre Bourdieu) (δύο διαλέξεις) 5. Γένεση και Δομή του Λογοτεχνικού Πεδίου (Pierre Bourdieu) (δύο διαλέξεις) 6. Λογοτεχνία και Ιστορία στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (δύο διαλέξεις) 7. Λογοτεχνία και Ιστορία στη Μεταπολεμική Αριστερά (μία διάλεξη)

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

Φραγκουδάκη, Άννα. 2001. *Η Γλώσσα και το Έθνος, 1880-1980. Εκατό χρόνια αγώνες για την αυθεντική ελληνική γλώσσα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Σταυρίδη – Πατρικίου, Ρένα. 1999. *Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική*, Ολκός, Αθήνα.

Αποστολίδου, Βενετία. 1997. «Λαϊκή μνήμη και δομή της αίσθησης στην πεζογραφία για τον Εμφύλιο. Από την Καγκελόπορτα στην Καταπάτηση». Στο *Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Αποστολίδου, Βενετία. 2003. *Λογοτεχνία και Ιστορία στη μεταπολεμική Αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*. Αθήνα: Πόλις.

Αποστολίδου, Βενετία. 2010. *Τραύμα και μνήμη. Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις.

Auerbach, Erich. 2005 [1946]. *Μίμησις. Η εικόνα της πραγματικότητας στη δυτική λογοτεχνία*, μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Collingwood, Roger. 1993 [1946]. *The Idea of History*. Oxford University Press.

Compagnon, Antoine. 2003. *Ο δαίμων της θεωρίας. Λογοτεχνία και κοινή λογική*, μτφρ. Απόστολος Λαμπρόπουλος. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Groot, Jerome de. 2009. *The Historical Novel*. Λονδίνο και Ν. Υόρκη: Routledge.

Jameson, Fredric. 1999. *Το μεταμοντέρνο ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, μτφρ. Γιώργος Βάρσος. Αθήνα: Νεφέλη.

Κόκορης, Δημήτρης. 2005. *Ιστορία και λογοτεχνία*. Αθήνα: Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη.

Καράβας, Σπύρος. 2006. «Το παραμύθι της Πηνελόπης Δέλτα και τα μυστικά του Μακεδονικού Αγώνα». Στο Αλ. Π. Ζάννας (επιμ.), Π.Σ. Δέλτα. *Σύγχρονες προσεγγίσεις στο έργο της*. Αθήνα: Εστία, 193-289.

Κούντρας, Μίλαν. 1989. *Η τέχνη του μυθιστορήματος*, μτφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής. Αθήνα: Εστία.

Λιάκος, Αντώνης. 2007. *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*. Αθήνα: Πόλις.

Μπαχτίν, Μιχαήλ (1995 [1941]), *Έπος και μυθιστόρημα*, πρόλογος-μτφρ. Γιάννης Κιουρτσάκης, Αθήνα: Πόλις.

Ντενίση, Σοφία. 1994. *Το ελληνικό μυθιστόρημα και ο sir Walter Scott (1830-1880)*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Πολίτη, Τζίνα. 2004. «Λόγοι της Ιστορίας και λόγος περί Ιστορίας κατά τη γέννηση του ιστορικού μυθιστορήματος». Στο *Δοκίμια για το ιστορικό μυθιστόρημα. Σταθμοί στην εξέλιξη του είδους. Δοκίμια για τους Walter Scott, Charles Dickens, Patrick Süskind*. Αθήνα: Άγρα.

Ricœur, Paul. 2000. *La Memoire, l' Histoire, l' Oubli*. Paris: Seuil.

Τζιόβας, Δημήτρης. 2011. *Ο μύθος της γενιάς του τριάντα. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία*. Αθήνα: Πόλις.

White, Hayden. 1973. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Βαλτιμόρη και Λονδίνο: The Johns Hopkins University Press.

Williams, Raymond. 1994. *Κουλτούρα και ιστορία*, μτφρ. Βενετία Αποστολίδου. Αθήνα: Γνώση.

- **Δημόσιες Τελετές και Εθνικές Επέτειοι στην Ευρωπαϊκή Νεοτερικότητα** (έτη: 2017 – 2020)

Γενικές επισημάνσεις – Σκοπός του σεμιναρίου: Το ότι οι γιορτές αποτελούν πια, δικαιωματικά, αντικείμενο της ιστορίας, το οφείλουμε στην παρακίνηση της λαογραφίας, της εθνολογίας και της ανθρωπολογίας. Η επαφή με αυτές τις επιστήμες έμαθε στον ιστορικό να ενδιαφέρεται για το όπλο που προσφέρει στην ανθρώπινη ύπαρξη η τελετουργικότητα, ακόμα κι όταν είναι ανώνυμη, ακόμα κι όταν δεν έχει σαφή κανονισμό ή συνειδητή συνοχή. Και να μην ξεχνάμε ότι η ψυχανάλυση του έμαθε το ενδιαφέρον που μπορεί να έχει το φαινομενικά «ασήμαντο». Ωστόσο, η προσάρτηση του αντικειμένου αυτού στην ιστορία προσκρούει σε αντιξοότητες. Πρώτα απ' όλα δεν είναι βέβαιο ότι η γιορτή η ίδια παραδίδεται στην ιστορική ερμηνεία χωρίς να αντιπαραθέτει βουβή αντίσταση. Όχι μόνο εξαιτίας της τεράστιας αβεβαιότητας που πλανιέται επάνω από τις περιοχές της πολιτιστικής ιστορίας, αλλά και εξαιτίας των ιδιαίτερων δεσμών της γιορτής με τον χρόνο. Γιατί, ολοφάνερα, το διπλό άνοιγμα του παρόντος της γιορτής πάνω στο παρελθόν και πάνω στο μέλλον, μιλά στον ιστορικό σε μια γλώσσα που του είναι οικεία. Η γιορτή, συνήθως, περιέχει την ανάμνηση. Επαναφορά του παρελθόντος, συχνά επέτειος, η γιορτή κουβαλά μια μνήμη που εύκολα μπαίνει κανείς στον πειρασμό να θεωρήσει ως αναγγελία του μέλλοντος, και του οποίου άλλωστε μας δίνει μια κατά προσέγγιση εικόνα. Μοιάζει με ένα «οιονεί» μέλλον, που ο ιστορικός έχει την καλή τύχη να μπορεί να συγκρίνει με το πραγματικό μέλλον. Αυτονόητα, για τον ιστορικό η πεισματική οπισθοδρομικότητα της γιορτής συνιστά ένα ενδιαφέρον φαινόμενο. Και οφείλει να ξέρει ότι η ιστορία της γιορτής θα είναι η ιστορία ενός φαινομένου, σε μεγάλο βαθμό, τυφλού απέναντι στην ιστορία. Αφετηρία του σεμιναρίου είναι η ευρεία ερευνητική παραγωγή ανθρωπολογικών και πολιτισμικών προσεγγίσεων γύρω από τις έννοιες και τις πρακτικές της «τελετουργίας», της

«επιτέλεσης» και των «συμβόλων» οι οποίες εμπλούτισαν την ιστορική έρευνα των «εθνικών συμβόλων και επετείων» των νέων, δημόσιων «επινοημένων παραδόσεων», οι οποίες σύμφωνα με τον ιστορικό Eric Hobsbawm, συγκροτήθηκαν στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα. Μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα θεσμοθέτησης δημόσιων τελετών και εθνικών επετείων στην Βρετανία, την Γερμανία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, το Ισραήλ, την Ιταλία και την Ελλάδα του 19ου και του 20ου αιώνα, θα μελετηθούν διάφοροι δημόσιοι εορτασμοί ως πεδία συγκρότησης εθνικών ταυτοτήτων, κληρονομιάς, μνήμης και κοινής ιστορίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο το σεμινάριο διερευνά τις τελετουργίες και τη λαϊκή κουλτούρα παλαιότερων εποχών όπως π.χ. τις παραδοσιακές τελετουργικές συμπεριφορές της Γαλλικής και της Αγγλικής μοναρχίας (βλ. το πρωτοποριακό έργο του Marc Bloch, *Les rois thaumaturges*), τις δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά τη Βενετική κυριαρχία (βλ. τη μελέτη της Αλίκης Νικηφόρου, *Δημόσιες Τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της Βενετικής Κυριαρχίας, 14ος – 18ος αιώνας*), ή τις γιορτές, τα πανηγύρια και τα καρναβάλια του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης (όπως έχουν διερευνηθεί από τον Μιχαήλ Μπαχτίν στο περίφημο βιβλίο του *Ο Ραμπελαί και ο Κόσμος του. Για τη λαϊκή κουλτούρα του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης*). Σκοπός του σεμιναρίου είναι να φέρει σε επαφή τους φοιτητές με ένα κατεξοχήν διεπιστημονικό θέμα, όπως οι δημόσιες τελετουργίες, τονίζοντας συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ «συγγενών» επιστημονικών κλάδων· άλλωστε, η «διεπιστημονικότητα» ενώ αποτελεί, παλαιό, διακηρυγμένο στόχο όλων των ανθρωπιστικών επιστημών, παραμένει, εν πολλοίς, ευσεβής πόθος. Βασικός μας στόχος είναι η εξοικείωση των φοιτητών τόσο με θεωρητικές προσεγγίσεις όσο και με εξειδικευμένα παραδείγματα όπου αναλύονται έννοιες όπως «σύμβολα», «τελετουργίες», «δημόσιος χώρος», «ταυτότητες», «συλλογική μνήμη».

Πεδία Διαλέξεων: 1. Έννοιες και όροι: παλαιοί και νέοι προβληματισμοί 2. Η μελέτη της τελετουργίας μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις (Θρησκευτική ανθρωπολογία – Διαρθρωτική λειτουργικότητα – Πολιτισμικές Σπουδές) (δύο διαλέξεις) 3. Κράτος και Συμβολική Εξουσία: η κοινωνιολογική προσέγγιση του Pierre Bourdieu 4. Τα σύμβολα του Έθνους – Κράτους, 19ος – 20ός αιώνας (δύο διαλέξεις) 5. Η «επινοήση της παράδοσης»: δημόσιες τελετές και εθνικές επέτειοι, 19ος – 20ός αιώνας (παραδείγματα από ευρωπαϊκές χώρες) 6. Η «παράξενη και περιττή περιέργεια του Marc Bloch»: από την ιστορία στην ιστορική ανθρωπολογία 7. Η κουλτούρα του γέλιου, του πανηγυριού και της πλατείας στο κέντρο των ευρωπαϊκών κοινωνιών του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης: Ο Ραμπελαί του Μιχαήλ Μπαχτίν 8. Οι Βενετοί, η Κέρκυρα και οι δημόσιες τελετουργίες 9. Από τη Δύναμη του Ιερού στην Εξουσία του Στερεότυπου (αυτονόητου/φαινομενικά ασήμαντου): σχόλια για τις τελετουργίες της σύγχρονης εποχής (δύο διαλέξεις)

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

- Adonnino, P. (1985), A People's Europe: Reports from the *ad hoc* Committee, *Bulletin of the European Communities*, Supplement 7/85, Luxembourg, OOEPC
- Barnett, C. (2001), Culture, policy, and subsidiarity in the European Union: from symbolic identity to the governmentalisation of culture, *Political Geography*, Vol. 20, 405-426
- Billig, M. (1995), *Banal Nationalism*, SAGE Publications Ltd, London
- Brubaker, R. and F. Cooper (2000), Beyond "Identity", *Theory and Society*, Vol.29 (1), 1-47

- Bruter, M. (2003), Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity, *Comparative Political Studies*, Vol. 36 (10), 1148-1179
- Bruter, M. (2004), On what citizens mean by feeling 'European': Perceptions of news, symbols and borderless-ness, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30 (1), 21-39
- Bruter, M. (2009), Time Bomb? The Dynamic Effect of News and Symbols on the Political Identity of European Citizens, *Comparative Political Studies*, Vol. 42 (12), 1498-1536
- Butz, D.A. (2009), National Symbols as Agents of Psychological and Social Change, *Political Psychology*, Vol. 30 (5), 779-?
- Cerulo, K.A. (1989), Sociopolitical Control and the Structure of National Symbols: An Empirical Analysis of National Anthems, *Social Forces*, Vol. 68 (1), 76-99
- Clark, C. (1997), Forging Identity: Beethoven's "Ode" as European Anthem, *Critical Inquiry*, Vol. 23 (4), 789-807
- Curti Gialdino, C. (2005), I Simboli dell'Unione europea, Bandiera – Inno – Motto – Moneta – Giornata, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato S.p.A. Translated by the CVCE
- Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)
- Delanty, G. (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, St. Martin's Press, New York
- Delanty, G. (2002), Models of European Identity: Reconciling Universalism and Particularism, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 3 (3), 345-359
- Delanty, G. and C. Rumford (2005), *Rethinking Europe: Social theory and the implications of Europeanization*, Routledge, Oxon and New York 62
- Fligstein, N. (2009), in Checkel, J.T. and P.J. Katzenstein ed. (2009), *European Identity*, Cambridge University Press, Cambridge
- Foret, F. (2009), Symbolic dimensions of EU legitimization, *Media, Culture & Society*, Vol. 31, 313-324 H6
- Friedman, J. (1992a), Myth, History and Political Identity, *Cultural Anthropology*, Vol.7 (2), 194-210
- Friedman, J. (1992b), The Past in the Future: History and the Politics of Identity, *American Anthropologist*, New Series, Vol. 94 (4), 837-859
- Kaelbe, H., in Checkel, J.T. and P.J. Katzenstein ed. (2009), *European Identity*, Cambridge University Press, Cambridge
- Kohli, M. (2000), The Battlegrounds of European Identity, *European Societies*, Vol. 2 (2), 113-137
- Kolstø, P. (2006), National symbols as signs of unity and division, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 29 (4), 676-701
- Laffan, B. (2001), The European Union polity: a union of regulative, normative and cognitive pillars, *Journal of European Public Policy*, Vol. 8 (5), 709-727
- Manners, I. (2011), Symbolism in European integration, *Comparative European Politics*, Vol. 9 (3), 243-268
- Morgan, P. (1996), in Wintle, M.J. (1996), *Culture and Identity in Europe*, Ashgate Publishing Company
- Radius (1971), Report on a European anthem, Consultative Assembly of the Council of Europe, RO/303 Y71, doc. 2978
- Schatz, R.T. and H. Lavine (2007), Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement, *Political Psychology*, Vol. 28 (3), 329-355

- Shore, C. (2000), *Building Europe: the Cultural Politics of European Integration*, London, Routledge
- Shore, C. (2004), Whither European Citizenship? Eros and Civilization Revisited, *European Journal of Social Theory*, Vol. 7 (1), 27-44
- Smith, A.D. (1992), National Identity and the Idea of European Unity, *International Affairs*, Vol. 68 (1), 55-76 63
- Spiering, M (1996), in Wintle, M.J. (1996), *Culture and Identity in Europe*, Ashgate Publishing Company
- Str ath, B. (2002), A European Identity: To the Historical Limits of a Concept, *European Journal of Social Theory*, Vol. 5 (4), 387-401
- Verkuyten, M. (1995), Symbols and Social Representation, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, Vol. 25 (3), 263- 284
- Wintle, M.J. (1996), *Culture and Identity in Europe*, Ashgate Publishing Company

II. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ: μετά τον διορισμό μου σε θέση Επίκουρης Καθηγήτριας

A. σε προπτυχιακά Προγράμματα

Ακαδημαϊκά έτη 2009-10 / 2010-11 / 2011-12 /2012-13/2013-24

Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

[Στον τομέα Νεότερων Χρόνων και στον τομέα Λαογραφίας, τα μέλη ΔΕΠ διδάσκουν, υποχρεωτικά, δύο προπτυχιακά και δύο μεταπτυχιακά μαθήματα, καθώς υποστηρίζουν το δια-τομεακό μεταπτυχιακό πρόγραμμα, «Νεότερος και Σύγχρονος Κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία»].

Έχω διδάξει τα ακόλουθα μαθήματα:

- **Ιστορία του ελληνικού κράτους: κοινωνία, οικονομία, πολιτική 1830-1920»** (INE 393, Υποχρεωτικό Γ' εξαμήνου)
- **Ιδεολογικά ρεύματα και κοινωνικά αιτήματα στη νεότερη Ελλάδα, 1830-1920»** (INE 357, Επιλογής Υποχρεωτικό, ΣΤ', Η' εξαμήνου)

Ακαδημαϊκά έτη 2009-10 / 2010-11 / 2011-12/2012-13

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο – Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Πρόγραμμα: Ευρωπαϊκός Πολιτισμός

Διδακτική Ενότητα: Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης

B. σε μεταπτυχιακά Προγράμματα

Ακαδημαϊκά έτη 2009-10 / 2010-11 / 2011-12 /2012-13

Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Διατομεακό Μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία: Ιστορία – Λαϊκός Πολιτισμός»

Έχω διδάξει τα ακόλουθα μαθήματα:

- **Οι ελληνικοί δρόμοι της Μετανάστευσης, 18ος -20ος αιώνας: Ιστορία και Ιστοριογραφία**
- **Οι ελληνικοί δρόμοι της Μετανάστευσης: Πόροι, Θεσμοί, Ταυτότητες**
- **Ταξίδια και Κουλτούρα: Ξενιτεμένοι, Μετανάστες και μορφές τέχνης μέσα από την ελληνική περίπτωση, 18ος – 20ός αιώνας**
- **Ταξίδια και Κουλτούρα στην Ευρώπη: από τους περιηγητές στους διεθνείς επιχειρηματίες, 18ος – 20ός αιώνας**

III. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ πριν τον διορισμό μου σε θέση Επίκουρης Καθηγήτριας

A. σε προπτυχιακά Προγράμματα

Ακαδημαϊκά έτη 2001-02/2002-03/2003-04/2004-05/2005-06/2006-07/2007-08/2008-09

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο – Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών Πρόγραμμα: Ευρωπαϊκός Πολιτισμός

Διδακτική Ενότητα: Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης

Ακαδημαϊκό έτος 2003-04 (εαρινό εξάμηνο, visiting lecturer)

Πανεπιστήμιο Κύπρου – Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Έχω διδάξει τα ακόλουθα μαθήματα:

- **Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, 1830-1920** (ΙΣΤ 257)
- **Ιδεολογικά Ρεύματα και Κοινωνικά Αιτήματα στην Νεότερη Ελλάδα, 1830-1920** (ΙΣΤ 258)

Ακαδημαϊκό έτος 1998-99

Πανεπιστήμιο Αθηνών - Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης.

Έχω διδάξει, κατ' ανάθεση του διδάσκοντα, καθηγητή Γ.Β.Δερτιλή, το μάθημα:

- **Ελληνική Ιστορία, 18ος – 19ος αιώνας**

Β. σε μεταπτυχιακά Προγράμματα

Ακαδημαϊκό έτος 1998-99

Πανεπιστήμιο Αθηνών - Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης.

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολιτικής Επιστήμης και Κοινωνικής Θεωρίας.

Έχω διδάξει, κατ' ανάθεση του διδάσκοντα, καθηγητή Γ.Β.Δερτιλή, το μεταπτυχιακό μάθημα:

- **Απροσδιοριστία και Αιτιότητα στην Ιστορία**

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Βιβλία

1. Anna Mandilara, *The Greek Business Community in Marseille, 1816-1900: Individual and Network Strategies*, Διδακτορική Διατριβή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας, 1999, σ.1-489.

Αναφορές (εντελώς ενδεικτικά και επιλεκτικά):

[Αναφορές στα επιστημονικά δημοσιεύματα των ιστορικών, Ο. Κατσιαρδή-Hering, Γ.Β.Δερτιλή, Αλέξη Κιτρούφ, Τζελίνα Χαρλαύτη, Ιωάννα Μίνογλου, Δέσποινα Βλάμη, A. Paris, Sebastien Marre.]

2. Άννα Μανδουλαρά, *Η διπλή ζωή της Οικονομικής Ιστορίας. Θέματα ιστοριογραφίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία*, ΕΑΠ, Πάτρα, 2008, σ.1-63.

3. Άννα Β. Μανδουλαρά, *Το Ταξίδι τους. Οι πολλαπλές ταυτότητες των Ελλήνων της Διασποράς. Μασσαλία, 19ος αιώνας*, Αθήνα, Ηρόδοτος 2015, σ. 1-509.

[βιβλιοκριτικό σημείωμα από την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ελπίδα Βόγλη, στο: π. *The books' journal*, τχ. 73 – Ιανουάριος 2017, σ.73-77 («Οι ελληνικές διασπορές του 19ου αιώνα»), και από τον Καθηγητή Παναγιώρη Κιμουρτζή, στο: π. *The Athens Review of books*, τχ. 106 – έτος 10ο, Μάιος 2019, σ.57-58 («Ιστορικό έργο και λογοτεχνικό ανάγνωσμα»)].

Αναφορές (εντελώς ενδεικτικά και επιλεκτικά):

[Αναφορές στα επιστημονικά δημοσιεύματα των κυρίων καθηγητών Ο. Κατσιαρδή-Hering, Γ.Β.Δερτιλή, Αλέξη Κιτρούφ, Τζελίνα Χαρλαύτη, Ιωάννα Μίνογλου, Δέσποινα Βλάμη, A. Paris, Sebastien Marre.]

4. Παναγιώτης Κιμουρτζής – Άννα Μανδουλαρά, *Φιλέοργο Βασίλειο. Δημόσιες Εορτές και Εθνικές Επέτειοι κατά την Οθωνική περίοδο*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2023, σ. 1-471.

[βιβλιοκριτικό σημείωμα από τον δημοσιογράφο/ερευνητή Μάρκο Καρασαρίνη στο: *Βήμα της Κυριακής*, Βιβλία, 10 Σεπτεμβρίου 2023, («Οι χρήσεις των Επετείων»), από την δημοσιογράφο/ερευνητή Μαρία Κορνάρου στο: *Εστία της Κυριακής*, Πολιτισμός, 31 Δεκεμβρίου 2023, («Πως ετέθησαν τα θεμέλια των εορτών κατά την

Μοναρχία του Όθωνα»), από τον Κυριάκο Ιακωβίδη στο: π. *The Athens Review of books*, τχ. 156 – έτος 15ο, Δεκέμβριος 2023, σ.61-62 («Οι εορτές στο ελληνικό βασίλειο του Όθωνος και οι πολιτικές επιδιώξεις τους») και από την δημοσιογράφο Ανθούλα Δανιήλ στο: διαδικτυακό περιοδικό *Fractal, Η Γεωμετρία των Ιδεών* («Στου Όθωνα τα χρόνια»)].

Βιβλία (εισαγωγή – επίμετρο – επιμέλεια – συμβολή με κείμενα)

1. Άννα Β. Μανδουλαρά – Γιώργος Β. Νικολάου – Λάμπρος Φλιτούρης – Νικόλαος Αναστασόπουλος (επιστημονική επιμέλεια), [εισαγωγή: Άννα Β. Μανδουλαρά – Λάμπρος Φλιτούρης – συμβολή με κείμενο], *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, Εκδότες: Ηρόδοτος και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα 2015, σ. 1-1101
2. Άννα Β. Μανδουλαρά – Γιώργος Β. Νικολάου (εισαγωγή – επιμέλεια-συμβολή με κείμενο), *Η Φιλική Εταιρεία. Επαναστατική δράση και μυστικές εταιρείες στη Νεότερη Ευρώπη*, Εκδότες: Ασίνη και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα 2017, σ.1-376.
3. Άννα Μανδουλαρά – Παναγιώτης Κιμουρτζής – Νικόλαος Μπουμπάρης, (εισαγωγή – επιμέλεια – συμβολή με κείμενο), *Η Ιστορία, μια καλή τέχνη. Κείμενα αφιερωμένα στον Γ.Β.Δερτιλή*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2021, σ. 1-274.
4. Άννα Β. Μανδουλαρά – Γ.Β.Νικολάου-Λ.Α.Φλιτούρης-Ν.Αναστασόπουλος-Η.Γ.Σκουλίδας (Εισαγωγή-Επιστημονική Επιμέλεια), *Ελευθερία και Θάνατος στην Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μικροϊστορικές προσεγγίσεις απο τον αγώνα στον Ηπειρωτικό και στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού/Δήμος Νικολάου Σκουφά, Αθήνα 2021, σ. 1-231.

Βιβλία (συμβολή με κείμενα)

1. Άννα Μανδουλαρά, “Το ελληνικό βασίλειο και η Αθήνα (1880-1922). «Χρυσάκνθραρον», «Νοικοκυραίων», «ο ποιητής του κάρου» και ο «εκ Μόσχας φιλέλληνα Ιωάννου Πετρώφ»”, στο: Παναγιώτης Σουκάκος (επιμέλεια)

Άτλας του υπέρ Ανεξαρτησίας Ιερού των Ελλήνων Αγώνος 1821-1828, Υπό του εκ Μόσχας Φιλλέλληνος Ιωάννη Πετρώφ, 1887, εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2025

2. Άννα Μανδουλαρά, «Μοναρχία-Θρησκεία-Παιδεία. Το δημόσιο όραμα του Οθώνειου Πανεπιστημίου και η εορτή των Τριών Ιεραρχών» στο: *Οι Τρεις Ιεράρχες. Προστάτες ή Στρεβλωτές της Ελληνικής Παιδείας;*, (συλλογικό έργο: Άννα Γρίβα, Μάρκος Δενδρινός, Ελένη Δ. Καλέση, Αντώνης Λαζάρου, Άννα Μανδουλαρά, Πέτρος Τατσόπουλος), εκδόσεις iWrite, Lux Orbis, Αθήνα 2024, σ.83-108.
3. Άννα Μανδουλαρά - Άρης Σαραφιανός, «Η καλλιτεχνική οικονομία της Ελληνικής Διασποράς. Ο συλλέκτης Κωνσταντίνος Αλέξανδρος Ιωνίδης» στο: *Λάμπρος Φλιτούρης – Αγγελική Μάρου (επιμ.), Παρελθόντος Κατοπτρισμοί: Κείμενα αφιερωμένα στον Καθηγητή Γ. Παπαγεωργίου*, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα Αθήνα 2022, σ. 473-528.
4. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, «“Η Ελλάδα είναι φτωχή και στερημένη, δίπλα στον τεράστιο φάρο της πολιτισμένης Ευρώπης”. Συγκρότηση και οικονομικά των τελετών κατά την οθωνική βασιλεία» στο: Άννα Μανδουλαρά – Παναγιώτης Κιμουρτζής – Νικόλαος Μπουμπάρης, (εισαγωγή – επιμέλεια), *Η Ιστορία, μια καλή τέχνη. Κείμενα αφιερωμένα στον Γ.Β.Δερτιλή*, εκδόσεις Ασίνη, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2021, σ. 165-176.
5. Kimourtzis P. - Mandilara A., “Fêtes commémoratives et symbolismes d’État, Grèce 1830-1860”, στο: Ada Dialla – Niki Maroniti (eds), *State, Economy, Society (19th-20th centuries). Essays in Honor of Emeritus Professor Georges B. Dertilis*, Metaichmio Publications, Athens 2013, p. 171-188.
6. Άννα Μανδουλαρά, «Μειονότητες και Διαχείριση χρήματος κατά το 19ο αιώνα» στο: *Αποταμίευση και Διαχείριση χρήματος στην Ελληνική Ιστορία* (συλλογικός τόμος, οργάνωση – εποπτεία – γενική επιμέλεια: Κώστας Μπουραζάνης, Κατερίνα Μειδάνη), Εκδόσεις Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο Ελλάδος, Α.Τ.Ε., Αθήνα 2011, σ. 523-568.
7. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, «Εορτές και τελετές στο ελληνικό βασίλειο (1830-1862). Συμβολική εξουσία, συγκρότηση κρατών, εκπαιδευτικοί θεσμοί», στο: Σταμέλος Γιώργος (επιμ.), *Για μια ποιητική του εκπαιδευτικού τοπίου. Δέκα χρόνια μετά ... χαριστήριο στον Ιωσήφ Σολομών*, Τομέας Κοινωνιολογίας και Εκπαιδευτικής Πολιτικής – Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης / Πανεπιστήμιο Πατρών, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σ. 190-216

8. Άννα Μανδουλαρά, «Μειονότητες και επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη, 18ος -19ος αιώνες. Η ανάδυση των χρηματοπιστωτικών δικτύων» στο: *Θέματα Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας* (συλλογικός τόμος, επ. Μ. Δρίτσα), Εκδόσεις Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ε.Α.Π., Αθήνα 2008, σ. 85-95.

[Μια μεγάλη σειρά άρθρων στο διαδίκτυο σε εφημερίδες και περιοδικά βασίστηκαν, επισημώς, στο παραπάνω θέμα. Τα δημοσιεύματα αυτά αναφέρουν: το δημοσίευμα του ΑΠΕ-ΜΠΕ βασίζεται στο κείμενο της επίκουρης καθηγήτριας Νεότερης Ιστορίας Άννας Μανδουλαρά στο βιβλίο...]. Τα κείμενα αυτά έχουν διαβαστεί από 11.000 αναγνώστες, διότι το ιστορικό θέμα που διαπραγματεύομαι σχετίζεται άμεσα με την σημερινή κρίση.]

Άρθρα σε συλλογικούς τόμους / συνέδρια

1. Anna Mandilara, «“I would like to live my whole life in Smyrna”. “Sense and Sensibility” in 19th century port-city of Smyrna. Perceptions of a Greek merchant in Diaspora» στο: International Conference, *Smyrna as a Symbol: From the 19th Century to September 1922*, Αθήνα 2025
2. Άννα Μανδουλαρά, «Η κοινωνία της οθωνικής αυλής»: ο Κωλέττης μέσα από τις επιστολές της βασίλισσας Αμαλίας, στο: *Ιωάννης Κωλέττης. Πολιτική δράση και Απεικονίσεις*. (επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος – Λάμπρος Α. Φλιτούρης, Σπύρος Χ. Νταλαούτης), Θεσσαλονίκη 2023, εκδόσεις Κ. & Μ. Σταμούλης, σ.105-122.
3. Άννα Μανδουλαρά-Παναγιώτης Κιμουρτζής, «Οι ετήσιοι εορτασμοί της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Διαπάλη, μίμηση και εκεχειρία Συμβολισμών στο Ελληνικό Βασίλειο της Οθωνικής περιόδου», στο: *Εθνικές Επέτειοι. Μορφές διαχείρισης της μνήμης και της ιστορίας*, (επιμέλεια: Χάρης Αθανασιάδης – Πολυμέρης Βόγλης), Αθήνα 2023, Αλεξάνδρεια, σ. 85-94.
4. Άννα Μανδουλαρά-Παναγιώτης Κιμουρτζής, «Η εθνική επέτειος της 25ης Μαρτίου: ιδεολογία, οργάνωση και αίσθηση της εορτής κατά την Οθωνική περίοδο» στο: *Ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας και η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Σύγχρονες Ερμηνείες*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2022, σ.257-267.

5. Άννα Μανδουλαρά - Γιώργος Νικολάου - Λάμπρος Φλιτούρης - Νικόλαος Αναστασόπουλος - Ηλίας Σκουλίδας, ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Οι ομόκεντροι κύκλοι της μικροϊστορίας: Από την «λησμονημένη» Άρτα και το «ηρωϊκό» Σούλι στον Ηπειρωτικό και τον Βαλκανικό χώρο της Επανάσταση στο: *Ελευθερία και Θάνατος στη Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μικροϊστορικές προσεγγίσεις από τον αγώνα στον Ηπειρωτικό και στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού/Δήμος Νικολάου Σκουφά, Αθήνα 2021, σ. 7-12.
  6. Άννα Μανδουλαρά, «“Ατια όσα περισσότερα δυνηθήτε να μας εξοικονομήσετε και να μας στείλετε”. Τα “άλογα του πολέμου” στην Ελληνική Επανάσταση», στο: Άννα Β. Μανδουλαρά – Γ.Β.Νικολάου-Λ.Α.Φλιτούρης-Ν.Αναστασόπουλος-Η.Γ.Σκουλίδας (Εισαγωγή-Επιστημονική Επιμέλεια), *Ελευθερία και Θάνατος στην Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μικροϊστορικές προσεγγίσεις απο τον αγώνα στον Ηπειρωτικό και στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού/Δήμος Νικολάου Σκουφά, Αθήνα 2021, σ. 52-59.
  7. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά , “Το Σώμα και οι Εορτές του Όθωνα (1833 -1862). Όψεις του ανδρισμού: το «φυσικό» και το πολιτικό» σώμα του βασιλιά” στο: Δημήτρα Βασιλειάδου-Γιάννης Γιαννιτσιώτης-Ανδρονίκη Διαλέτη-Γιώργος Πλακωτός (επιμ.) *Ανδρισμοί. Αναπαραστάσεις, υποκείμενα και πρακτικές από τη μεσαιωνική μέχρι τη σύγχρονη περίοδο*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2019, σ. 226-250.
- [Το άρθρο επιλέχθηκε ανάμεσα σε πολλές εισηγήσεις οι οποίες παρουσιάστηκαν στο Συνέδριο «Ανδρισμοί και Ιστορία: έμφυλες σχέσεις, πρακτικές, εννοιολογήσεις» (Αθήνα 10 και 11 Ιουνίου 2016). Εμπλουτίστηκε, μάλιστα, θεωρητικά μετά από προτάσεις ανώνυμων ειδικών]
8. Άννα Μανδουλαρά, «Οθωνική Βασιλεία και Ιόνιο Κράτος: όψεις των όρων και των ορίων της ελληνικής διπλωματίας (1836-1848)» στο: *ΙΑ΄ Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο. Επτανησιακός Βίος και Πολιτισμός*, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι 2019, σ. 671-683.
  9. Άννα Μανδουλαρά, «Γέκτονες και Φιλικοί στη Μασσαλία στις αρχές του 19ου αιώνα. Από την αστική πρωτο-εθνική συλλογικότητα στην εθνική επαναστατική δράση, στο: Άννα Β. Μανδουλαρά – Γιώργος Β. Νικολάου (εισαγωγή – επιμέλεια-συμβολή με κείμενο), *Η Φιλική Εταιρεία*.

Επαναστατική δράση και μυστικές εταιρείες στη Νεότερη Ευρώπη, Εκδότες: Ασίνη και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα 2017, σ. 83-99.

10. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, «Όράματα Αυτοκρατορίας». Βυζάντιο και δυναστικό καθεστώς επί Όθωνα» στο: Άννα Τάμπάκη – Ουρανία Πολυκανδριώτη (επιμ.), *Ελληνικότητα και ετερότητα. Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και έθνικός χαρακτήρας στον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2016, τ. Β', σ. 253-265.
11. Άννα Μανδουλαρά, «Το ζήτημα των “ελληνικών” εταιρειών: ελληνικά και εβραϊκά δίκτυα ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη δυτική Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα» στο: Άννα Μαχαιρά – Λήδα Παπαστεφανάκη (εισαγωγή-επιμέλεια) (πρόλογος Μωσής Ελισάφ), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος – 20ός αιώνας: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις Ισνάφι, Ιωάννινα 2016.
12. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, “Ο Θρόνος και ο «Κρατικός Φιλελληνισμός». Πρωτόκολλο και Θέαμα στις δημόσιες τελετουργίες κατά την Οθωνική βασιλεία” στο: Μανδουλαρά Α. – Νικολάου Γ. – Φλιτούρης Λ. – Αναστασόπουλος Ν. (επιμέλεια), *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, Εκδότες: Ηρόδοτος και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα: 2015, σ. 611-631.
13. Άννα Μανδουλαρά, “«Γλέπαμαν τη παρέλαση του στρατού μας με λαχτάρα». Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων ως γιορτή του έθνους-κράτους” Α' Πανεπιστημιακό Συνέδριο, *Ιστορία – Λογισόνη: Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα από το 1430 έως το 1913*, Εκδόσεις Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2015, σ. 1051-1061.
14. Άννα Μανδουλαρά, «Η απελευθέρωση της Κοζάνης, 11 Οκτωβρίου 1912. Οι Εορτές του Πολέμου και οι Πόλεμοι της Εορτής» Επιστημονικό Συνέδριο, *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας*, (27-30 Σεπτεμβρίου), Εκδόσεις Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σ. 413-4424.
15. «Αγαπητέ Πάτερ Προσκυνώ»: Η εμπορική επιστολή: Έγγραφο, Κείμενο-Τεκμήριο, στο: *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, «Νεοελληνική Επιστολογραφία (16^{ος}-19^{ος} αιώνας)»*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2006, σ. 329-338.

16. “L’Emigration Grecque en Mediterranee, 1800-1900: Hierarchies et Reseaux: Vers une typologie” στο: *Les Communautés Mediterraneennes de Tunisie, Actes du Colloque International, 1-4 mars 2000*, Faculte des Lettres de Manouba ed., Tunis 2006, σ. 221-228.

17. Mandilara Anna - Kimourtzis P., “Festivals and Ceremonies in the Greek Kingdom (1830-1862). Symbolic Power, State Formation, Educational Institutions”, στο: Melas, M. (ed.), *Acts of the 1st International Congress on Greek Civilization - Public Festival: A Diachronic Glimpse at its Socio-Economic & Political Role*, Soufli: 17-20 November 2005.

18. Κιμουρτζής Π. – Μανδυλαρά Άννα, “Συμβολισμοί και Κρατική Εξουσία. Τελετές του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά την Οθωνική περίοδο”, στο: Μπουζάκης, Σήφης (επιμ.), *Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Πάτρα: 1-3 Οκτωβρίου 2004*, Πανεπιστήμιο Πατρών – Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πάτρα [2005]. [Έκδοση σε μορφή CD].

19. «Ελληνικές επιχειρηματικές κοινότητες στη Μεσόγειο την Εποχή του κεφαλαίου: Τεργέστη, Λιβόρνο, Μασσαλία. Μια συγκριτική προσέγγιση» στο: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 2004, σ. 192-196.

20. «Les origines du phenomene migratoire grec a Marseille (1793-1815)» στο: *La Diaspora Hellenique en France, Actes du seminaire organise a l’Ecole francaise d’Athenes, (18 octobre-1er novembre 1995)*, G.Grivaud ed., Αθήνα 2000, σ.29-38.

Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές

1. Άννα Μανδυλαρά, «Ο εκκολαπτόμενος ιστορικός δημιουργός νέου αρχείου: παραδείγματα από γαλλικά δημόσια και ιδιωτικά αρχεία του 19ου αιώνα» στο: *Δωδώνη. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, τόμος 43, Ιωάννινα 2024, 231-240

2. Άννα Μανδουλαρά, «Οι κυρίες των Γάλλων προξένων: Φύλο και αναπαραστάσεις σε κείμενα γυναικών για τα Ιωάννινα των αρχών του 20ού αιώνα» στο: *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2022, σ. 79-92.
3. P. Kimourtzis – A. Mandilara, “Celebrating in King Otto’s Greece: The Economics of Dynastic, National, and Religious Public Ceremonies during the Ottonian Monarchy (1832-1862)”, *Journal of Festive Studies*, Volume 4, 2022, σ. 47-67.
4. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, “Δημόσιες εορτές στην Ελλάδα, 1830-1860. Γένεση του κρατικού συμβολισμού”, *Δωδώνη. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, τόμος 38-42, Ιωάννινα 2008-2013, σ. 217-267.
5. Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, “Ο Καθρέπτης της Δύσεως: Δημόσιοι Λόγοι κατά τη συγκρότηση του Νεοελληνικού Κράτους, 1833-1862. Λόγοι Πανεπιστημιακών και Εμπόρων”, *Επιστήμες Αγωγής* (Πανεπιστήμιο Κρήτης – Σχολή Επιστημών Αγωγής – Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.), τχ. 1/2011, 21-45.
6. «Η διείσδυση των ελληνικών επιχειρηματικών δικτύων στις αγορές της Δυτικής Μεσογείου: η περίπτωση της Μασσαλίας (1860-1890)», *Ιστορικά*, 33, Δεκέμβριος 2000, σ.253-270.
7. «Ελληνική Διασπορά και Ιστοριογραφική διασπορά. Διαδρομές, Αδιέξοδα, Επανεπιμήσεις», *Μνήμων* 22, Αθήνα 2000, σ. 239-246.

Άρθρα σε έντυπα ευρείας κυκλοφορίας

«Ελληνικοί Εμπορικοί Οίκοι στο εξωτερικό (18ος – 19ος) - Μασαλία η Φωκαΐς», *Ιστορικά, Ελευθεροτυπίας*, 18 Σεπτεμβρίου 2003. σ.6-13.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

- Άννα Μανδουλαρά, «Πολιτισμική διαχείριση του Σουλίου. Από τη Δημόσια Ιστορία στην «Αόρατη Ιστορία» στο συνέδριο: *Περί Πολιτισμικής Κληρονομιάς: Δημόσια Ανθρωπολογία, Λαογραφία και Πολιτιστική Διαχείριση*, Τομέας Λαογραφίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων - Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού - Εργαστήριο Μελέτης του Πολιτισμού, των Συνόρων και του Κοινωνικού Φύλου του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας - Δήμος Κόνιτσας, 30/11/2024 – 1/12/2024, Κόνιτσα
- Άννα Μανδουλαρά, «Στέγαση και ο κατασκευαστικός τομέας κατά την αστική αποικατάσταση των προσφύγων: Οικονομική Πολιτική και Επιχειρηματικότητα μετά την Μικρασιατική Καταστροφή στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου» στο συνέδριο *Ο προσφυγικός κόσμος την Ελλάδα μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης: Ιστορία, Εκπαίδευση, Πολιτισμός – Μνήμη*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας - Π.Μ.Σ. «Επιστήμες της Αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής» - Εργαστήριο Τοπικής Ιστορίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης - Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας - Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης (ΕΛ.Ε.Ι.Ε.) - Περιφερειακή Ενότητα, Δήμος Φλώρινας, 17, 18, 19 Μαρτίου 2023, Φλώρινα
- Anna Mandilara, «*I would like to live my whole life in Smyrna*». “Sense and Sensibility” in 19th century port-city of Smyrna. Perceptions of a Greek merchant in Diaspora» στο: International Conference, *Smyrna as a Symbol: From the 19th Century to September 1922*, Αθήνα 2025
- Άννα Μανδουλαρά, «Η κοινωνία της οθωνικής αυλής»: ο Κωλέττης μέσα από τις επιστολές της βασίλισσας Αμαλίας, στο: *Ιωάννης Κωλέττης. Πολιτική δράση και Απεικονίσεις*. (επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος – Λάμπρος Α. Φλιτούρης, Σπύρος Χ. Νταλαούτης), Θεσσαλονίκη 2023, εκδόσεις Κ. & Μ. Σταμούλης, σ.105-122.

- Άννα Μανδουλαρά-Παναγιώτης Κιμουρτζής, «Οι ετήσιοι εορτασμοί της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Διαπάλη, μίμηση και ειεχειρία Συμβολισμών στο Ελληνικό Βασίλειο της Οθωνικής περιόδου», στο: *Εθνικές Επέτειοι. Μορφές διαχείρισης της μνήμης και της ιστορίας*, (επιμέλεια: Χάρης Αθανασιάδης – Πολυμέρης Βόγλης), Αθήνα 2023, Αλεξάνδρεια, σ. 85-94.
- Άννα Μανδουλαρά-Παναγιώτης Κιμουρτζής, «Η εθνική επέτειος της 25ης Μαρτίου: ιδεολογία, οργάνωση και αίσθηση της εορτής κατά την Οθωνική περίοδο» στο: *Ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας και η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Σύγχρονες Ερμηνείες*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2022, σ.257-267.
- Άννα Μανδουλαρά - Γιώργος Νικολάου - Λάμπρος Φλιτούρης - Νικόλαος Αναστασόπουλος - Ηλίας Σκουλίδας, ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Οι ομόκεντροι κύκλοι της μικροϊστορίας: Από την «κλημονημένη» Άρτα και το «ηρωϊκό» Σούλι στον Ηπειρωτικό και τον Βαλκανικό χώρο της Επανάσταση στο: *Ελευθερία και Θάνατος στη Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μικροϊστορικές προσεγγίσεις από τον αγώνα στον Ηπειρωτικό και στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού/Δήμος Νικολάου Σκουφά, Αθήνα 2021, σ. 7-12.
- Άννα Μανδουλαρά, «“Ατια όσα περισσότερα δυνηθήτε να μας εξοικονομήσετε και να μας στείλετε”. Τα “άλογα του πολέμου” στην Ελληνική Επανάσταση», στο: Άννα Β. Μανδουλαρά – Γ.Β.Νικολάου-Λ.Α.Φλιτούρης-Ν.Αναστασόπουλος-Η.Γ.Σκουλίδας (Εισαγωγή-Επιστημονική Επιμέλεια), *Ελευθερία και Θάνατος στην Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μικροϊστορικές προσεγγίσεις απο τον αγώνα στον Ηπειρωτικό και στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού/Δήμος Νικολάου Σκουφά, Αθήνα 2021, σ. 52-59.
- Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά , “Το Σώμα και οι Εορτές του Όθωνα (1833 -1862). Όψεις του ανδρισμού: το «φυσικό» και το πολιτικό» σώμα του βασιλιά” στο: Δημήτρα Βασιλειάδου-Γιάννης Γιαννιτσιώτης-Ανδρονίκη Διαλέτη-Γιώργος Πλακωτός (επιμ.) *Ανδρισμοί. Αναπαραστάσεις, υποκείμενα και πρακτικές από τη μεσαιωνική μέχρι τη σύγχρονη περίοδο*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2019, σ. 226-250.

[Το άρθρο επιλέχθηκε ανάμεσα σε πολλές εισηγήσεις οι οποίες παρουσιάστηκαν στο Συνέδριο «Ανδρισμοί και Ιστορία: έμφυλες σχέσεις, πρακτικές, εννοιολογήσεις»

(Αθήνα 10 και 11 Ιουνίου 2016). Εμπλουτίσθηκε, μάλιστα, θεωρητικά μετά από προτάσεις ανώνυμων ειδικών]

- Άννα Μανδουλαρά, «Οθωνική Βασιλεία και Ιόνιο Κράτος: όψεις των όρων και των ορίων της ελληνικής διπλωματίας (1836-1848)» στο: *14' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο. Επτανησιακός Βίος και Πολιτισμός*, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι 2019, σ. 671-683.
- Άννα Μανδουλαρά, «Γέκτονες και Φιλικοί στη Μασσαλία στις αρχές του 19ου αιώνα. Από την αστική πρωτο-εθνική συλλογικότητα στην εθνική επαναστατική δράση, στο: Άννα Β. Μανδουλαρά – Γιώργος Β. Νικολάου (εισαγωγή – επιμέλεια-συμβολή με κείμενο), *Η Φιλική Εταιρεία. Επαναστατική δράση και μυστικές εταιρείες στη Νεότερη Ευρώπη*, Εκδότες: Ασίνη και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα 2017, σ. 83-99.
- Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, «Όράματα Αυτοκρατορίας'. Βυζάντιο και δυναστικό καθεστώς επί Όθωνα» στο: Άννα Ταμπάκη – Ουρανία Πολυκιανδριώτη (επιμ.), *Ελληνικότητα και ετερότητα. Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και 'εθνικός χαρακτήρας' στον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2016, τ. Β', σ. 253-265.
- Άννα Μανδουλαρά, «Το ζήτημα των “ελληνικών” εταιρειών: ελληνικά και εβραϊκά δίκτυα ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη δυτική Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα» στο: Άννα Μαχαιρά – Λήδα Παπαστεφανάνη (εισαγωγή-επιμέλεια) (πρόλογος Μωυσής Ελισάφ), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος – 20ός αιώνας: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, εκδόσεις Ισνάφι, Ιωάννινα 2016.
- Παναγιώτης Κιμουρτζής - Άννα Μανδουλαρά, “Ο Θρόνος και ο «Κρατικός Φιλελληνισμός». Πρωτόκολλο και Θέαμα στις δημόσιες τελετουργίες κατά την Οθωνική βασιλεία” στο: Μανδουλαρά Α. – Νικολάου Γ. – Φλιτούρης Λ. – Αναστασόπουλος Ν. (επιμέλεια), *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, Εκδότες: Ηρόδοτος και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα: 2015, σ. 611-631.
- Άννα Μανδουλαρά, “«Γλέπαμαν τη παρέλαση του στρατού μας με λαχτάρα». Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων ως γιορτή του έθνους-κράτους” Α' Πανηπειρωτικό Συνέδριο, *Ιστορία – Λογισύνη: Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα*

από το 1430 έως το 1913, Εκδόσεις Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2015, σ. 1051-1061.

- Άννα Μανδουλαρά, «Η απελευθέρωση της Κοζάνης, 11 Οκτωβρίου 1912. Οι Εορτές του Πολέμου και οι Πόλεμοι της Εορτής» Επιστημονικό Συνέδριο, *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας*, (27-30 Σεπτεμβρίου), Εκδόσεις Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σ. 413-4424.
- «Αγαπητέ Πάτερ Προσιυνώ»: Η εμπορική επιστολή: Έγγραφο, Κείμενο-Τεκμήριο, στο: *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, «Νεοελληνική Επιστολογραφία (16^{ος}-19^{ος} αιώνας)»*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2006, σ. 329-338.
- “L’Emigration Grecque en Mediterranee, 1800-1900: Hierarchies et Reseaux: Vers une typologie” στο: *Les Communautés Mediterraneeennes de Tunisie, Actes du Colloque International, 1-4 mars 2000*, Faculte des Lettres de Manouba ed., Tunis 2006, σ. 221-228.
- Mandilara Anna - Kimourtzis P., “Festivals and Ceremonies in the Greek Kingdom (1830-1862). Symbolic Power, State Formation, Educational Institutions”, στο: Melas, M. (ed.), *Acts of the 1st International Congress on Greek Civilization - Public Festival: A Diachronic Glimpse at its Socio-Economic & Political Role*, Soufli: 17-20 November 2005.
- Κιμουρτζής Π. – Μανδουλαρά Άννα, “Συμβολισμοί και Κρατική Εξουσία. Τελετές του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά την Οθωνική περίοδο”, στο: Μπουζάκης, Σήφης (επιμ.), *Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Πάτρα: 1-3 Οκτωβρίου 2004*, Πανεπιστήμιο Πατρών – Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πάτρα [2005]. [Έκδοση σε μορφή CD].
- «Ελληνικές επιχειρηματικές κοινότητες στη Μεσόγειο την Εποχή του κεφαλαίου: Τεργέστη, Λιβόρνο, Μασσαλία. Μια συγκριτική προσέγγιση» στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 2004, σ. 192-196.
- «Les origines du phenomene migratoire grec a Marseille (1793-1815)» στο: *La Diaspora Hellenique en France, Actes du seminaire organise a l'Ecole*

française d'Athènes, (18 octobre-1er novembre 1995), G.Grivaud ed., Αθήνα 2000, σ.29-38.

ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ/ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

DECOLONIZING ANIMALS: ΝΑ ΑΠΟ-ΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΟΥΜΕ ΤΑ ΖΩΑ!

23/09/2022

Πώς εντάσσεται μία παρουσίαση/έκθεση φωτογραφιών από ζώα της Ηπείρου στα πλαίσια της πρωτοβουλίας *Να από-αποικιοποιήσουμε την Hellas*;

Η προβληματική της δράσης

Η πρωτοβουλία *Να από-αποικιοποιήσουμε την Hellas* εμπνέεται από τους αγώνες πολλών κοινωνικών κινημάτων – από τη Νότια Αμερική ως την Παλαιστίνη – και επανεξετάζει τη θέση της νεότερης Ελλάδας σε σχέση με γεωγραφίες και γενεαλογίες της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, είναι φανερό πως αποικιοκρατικές πολιτικές και αφηγήματα έχουν καθορίσει τη σχέση των ανθρώπινων πληθυσμών με εκείνους των ζώων: γλώσσες, κοινωνίες, κουλτούρες, οικοσυστήματα, κλιματικές αλλαγές κ.λπ. φέρουν τα σημάδια του ανθρώπινου ιμπεριαλισμού, της κατάκτησης, των μεταναστευτικών ροών, της παγκοσμιοποίησης, της αποικιοκρατίας και της νέο-αποικιοκρατίας. Τι θα σήμαινε για το ανθρώπινο είδος να από-αποικιοποιήσει τις σχέσεις του με άλλους οργανισμούς του πλανήτη; Θα ήταν ποτέ δυνατόν να από-αποικιοποιήσουμε τα ζώα;

Το πρόπλασμα της ιδέας, μέσα στην ομάδα του φοιτητικού δικτύου, εκκινεί από τις εργασίες ανθρωπολόγων – όπως ο Tim Ingold – οι οποίες διερευνούν μία νέα «οντολογική ισοδυναμία» ανθρώπων και ζώων, αμφισβητώντας τον δυτικό/αποικιοκρατικό δυϊσμό αιώνων, μεταξύ κοινωνίας και φύσης, μεταξύ ανθρώπινης και ζωόδους κατάστασης.

Η ομάδα εργασίας περιπλανήθηκε στο χώρο του Πανεπιστημίου, στην πόλη των Ιωαννίνων, στον προφήτη Ηλία (πάνω από τον Κοσμηρά), στην Πλατανούσσα των Τζουμέρκων, στο Κέντρο Θεραπευτικής Ιππασίας (στον Κατσιά) και σε διάφορες μικρές φάρμες της Ηπείρου και απεικόνισε, με τρυφερότητα κι ευαισθησία, κάποια από τα ζώα/πρόσωπα. Η βοήθεια των δύο επαγγελματιών φωτογράφων, υπήρξε εξαιρετικά σημαντική, καθώς άνοιξε στους ιστορικούς (τόσο στους μεταπτυχιακούς φοιτητές/φοιτήτριες όσο και στην επόπτριά) έναν διάυλο επικοινωνίας και έκφρασης, άμεσο, καλλιτεχνικό και απολύτως ζωντανό.

Η παρουσίαση-έκθεση στα πλαίσια της 1ης συνάντησης του Φοιτητικού Δικτύου του ΔΗ δομήθηκε γύρω από τρεις άξονες της ζωής των ζώων. 1. Την «καλή» πλευρά των ζώων συντροφιάς 2. Την «κακή» πλευρά των αδέσποτων ζώων 3. Την «αθέατη» πλευρά των ζώων εκμετάλλευσης.

Η ομάδα αναρωτήθηκε: μήπως είναι καιρός να σκεφτούμε πως όλοι οι οργανισμοί είναι πρόσωπα; Μήπως θα βοηθούσε, ουσιαστικά, τον πλανήτη η γνώση των φυλών κυνηγών-τροφοσυλλεκτών ότι, όλοι οι οργανισμοί, δεν είναι *σαν* πρόσωπα, *είναι* πρόσωπα;

Η έκθεση με τίτλο «**Ήμισέ' υποτιμημένης ζωής. Μια ερασιτεχνική ματιά στα ζώα/πρόσωπα της Ηπείρου**», (“Cliché” of an undervalued life. An amateur’s glance to animals/persons of Epirus), είναι η αρχή μιας δράσης, που καταγράφει, μελετά, αναλύει, ιστορίες των σχέσεων ανθρώπων και ζώων που βρίσκονται στο περιθώριο των κυρίαρχων αφηγημάτων. Το δικό μας, αρχικό, φόντο, ήταν «ένα γράμμα αγάπης στην Ηπειρωτική γη». Ευελπιστούμε, να ακολουθήσουν κι άλλα «γράμματα αγάπης» προς την Μεσογειακή και την Βαλκανική πανίδα και την σχέση τους με τον άνθρωπο.

Ομάδα εργασίας από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Θωμάς Παπανικολάου & Στυλιανή Ράπτη (Γμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΠΜΣ: Νεότερος και Σύγχρονος κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία)

Δημήτρης Καραπιπέρης & Ισίδωρος Μπλούγκαρης (Γμήμα Εικαστικών Τεχνών και Επιστημών της Τέχνης)

Εποπτεία-συντονισμός: Άννα Μανδουλαρά (Γμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας)

Παρουσιάσεις στα εγκαίνια της έκθεσης φωτογραφίας

Στέλλα Ράπτη

Όταν με προσέγγισε η κα Μανδουλαρά για το εγχείρημα του decolonizing animals στην αρχή σκέφτηκα απλά ότι είναι μια καλή ιδέα, και γιατί όχι; Συναντηθήκαμε λοιπόν μια μικρή παρέα 5 ατόμων και ξεκινήσαμε το tour μας στην Ήπειρο. Πήγαμε στην πόλη, στο πανεπιστήμιο, στον Δήμο Κοσμηρά, στην Πλατανούσσα των Τζουμέρκων και στον όμιλο θεραπευτικής ιππασίας στην Κατσιιά. Είδαμε σκύλους, γάτες, είτε συντροφιάς είτε αδέσποτα, είτε σε καταφύγια αλλά και άλογα και άγρια και ήμερα. Ήρθαμε σε επαφή μαζί τους και τα φωτογραφήσαμε. Οφείλω να ομολογήσω ότι δεν περίμενα να περάσω τόσο όμορφα. Το όλο εγχείρημα έγινε σε ένα πολύ ευχάριστο κλίμα με γέλιο, αυθορμητισμό και χαλαρότητα, αρετές που τουλάχιστον η δική μου καθημερινότητα δεν προσφέρει τόσο απλόχερα. Πέρα λοιπόν από τα ζώα ήρθα και σε επαφή με τους ανθρώπους με τους οποίους συνεργάστηκα και τους ευχαριστώ πολύ γι' αυτό.

Πριν λοιπόν από αυτό το project, θα σας εκμυστηρευτώ ότι, δεν είχα ποτέ μου ζώακι, ακόμη κι όταν είχα επιλογή. Κι αυτό γιατί δεν θεωρούσα ότι είμαι αρκετά ικανή να φροντίσω κάποιο και δεν ήθελα να αποτελέσω άθελά μου ακόμα μία πηγή δυστυχίας για μια ψυχή. Μετά από το όλο εγχείρημα η άποψη μου αυτή ενισχύθηκε, παρότι όλα τα ζώακια ήταν υπέροχα και ήθελα να τα πάρω στο διαμέρισμά μου! Αυτό συνέβη γιατί όταν κλήθηκα να φωτογραφίσω αδέσποτα ή παρατημένα ζώα, σκυλιά κυρίως, το βλέμμα που κατάφερα να φωτογραφίσω, πραγματικά μου σπάρραζε την καρδιά, ενώ από την άλλη έβλεπα την ικανοποίηση των αλόγων στον ιππικό όμιλο στην Κατσιιά που είτε κάθονταν στην σιά, είτε λιάζονταν, είτε έτρωγαν το χορτάρι που τους παρεχόταν από τις εγκαταστάσεις. Κι όλα αυτά με την φροντίδα ειδικού προσωπικού που ήταν στην κυριολεξία στην υπηρεσία των αλόγων. Άρα, η φροντίδα των ζώων δεν είναι καθόλου απλή υπόθεση και χρειάζεται υπομονή, γνώση και συνέπεια!

Μέσα λοιπόν από τις φωτογραφίες αυτές μπόρεσα να καταλάβω και τις 3 πλευρές των ζώων που σας αναφέρουμε: την καλή, την κακή και την αθέατη. Μπόρεσα επίσης να αντιληφθώ καλύτερα την άποψη του ανθρωπολόγου που μελετούσαμε, του Tim Ingold, ότι τα ζώα έχουν συναισθήματα και αντίληψη, όπως κι εμείς. Ενδιαφέρουσα ήταν επίσης η έρευνά του σχετικά με τις φυλές -κυνηγών τροφοσυλλεκτών. Αυτές οι φυλές αντιμετώπιζαν τα ζώα ως «όμοια με πρόσωπα» στον βαθμό που δρουν με ευφύια και διαθέτουν θέληση και ιδιοσυγκρασία, ενώ καταλαβαίνουν τους ανθρώπους και γίνονται κατανοητά από αυτούς. Επίσης, πάντα σύμφωνα με τον Ingold, το κυνήγι θεωρείται όχι ως μια τεχνική διαχείριση του φυσικού κόσμου αλλά ως ένα είδος διαπροσωπικού διαλόγου.

Διαβάζοντας τον Ingold και συμμετέχοντας στο decolonizing animals συνειδητοποίησα ότι γνωρίζω ανθρώπους, μερικοί μάλιστα βρίσκονται στην αίθουσα σήμερα, οι οποίοι αντιμετωπίζουν κι αυτοί τα ζώα ως «πρόσωπα». Τα σχολιάζουν με σοβαρότητα, συζητάνε για αυτά και δικαιολογούν τις πράξεις τους με βάση τα χαρακτηριστικά τους. Δυστυχώς, όμως, γνωρίζω και ανθρώπους που αντιμετωπίζουν αυτές τις σχέσεις με σνομπισμό και απαξίωση και χαρακτηρίζουν τους γνώστες, ως αγρότες-«χωριάτες», με την αρνητική έννοια των λέξεων, ως μην κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλο μας.

Εξάλλου, το decolonizing animals αυτό έχει ως στόχο να δείξει, αυτές, δηλαδή, τις σχέσεις που βρίσκονται στο περιθώριο. Ίσως λοιπόν ήρθε η στιγμή να επανεξετάσουμε ποια από τις τακτικές αυτές είναι η πιο «αληθινή», αν θέλετε. Ελπίζω η κυρία Μανδουλαρά με τα μελλοντικά πρότζεκτς σε αυτό το πεδίο να ξεκαθαρίσει το τοπίο.

Θωμάς Παπανικολάου

Στα πλαίσια της κίνησης του Decolonize Hellas, μας προτάθηκε από την κυρία Άννα Μανδουλαρά να μελετήσουμε την *sine qua non* υπεροχή των ανθρώπων προς τα ζώα και στην συνέχεια να αποδομήσουμε, παραγωγικά, αυτή τη νοοτροπία μέσα από την μελέτη των έργων ανθρωπολόγων όπως ο Tim Ingold, η Joy Hendry κ.α., ώστε να αντιληφθούμε τα ζώα ως δρώντα πρόσωπα, με τις δικές τους συμπεριφορές και κώδικες επικοινωνίας.

Η αποτύπωση της συνολικής προσπάθειας έγινε μέσω φωτογραφιών που τραβήξαμε οι ίδιοι/ες, μέρος των οποίων παρουσιάζονται εδώ. Μήπως όντας διαφορετικός ο κόσμος των ζώων, από τον ανθρώπινο, αντιμετωπίστηκε με αποικιοκρατική λογική; Πώς επηρεάστηκε η οπτική μας προς αυτόν; Αυτά είναι κάποια από τα βασικά ερωτήματα που μας ακολούθησαν στην έρευνα μας.

Η γη της Ηπείρου αποτελεί μια περιοχή με μακροαίωνα συνύπαρξη ζώων και ανθρώπων για μια πληθώρα λόγων, όπως η κάλυψη των αναγκών του ανθρώπου για τροφή, μετακίνηση, συντροφιά. Στην μελέτη του ζωικού κόσμου στην Ήπειρο επισκεφθήκαμε άγρια ζώα σε απόκρημνες βουνοπλαγιές, σταβλισμένα άλογα, πρόβατα, πτηνοτροφεία, με απώτερο σκοπό την αποτύπωση του παραμελημένου ψυχικού και κοινωνικού κόσμου των ζώων από μια νέα οπτική, που μας προσφέρουν οι αντιαποικιακές σπουδές τα τελευταία χρόνια με αφορμή το συνέδριο Decolonize Animals στην Αυστραλία (2019) και το decolonize Hellas τον Νοέμβριο του 2021. Πώς μπορεί η ιστορία να καταγράψει τα ζώα ως πεδίο μελέτης και έρευνας; Με ποιες επιστήμες οφείλει να συνεργαστεί; Ποιος ο ρόλος των ζώων κατά την ειρηνικό βίο των ανθρώπων και ποιος σε καιρό πολέμου;

Η ομάδα «εν δράσει»

Από αριστερά προς τα δεξιά: Babir (φροντιστής αλόγων από το Πακιστάν στο κέντρο θεραπευτικής ιππασίας – Κατσιάς), Δημήτρης Καραπιέρης (απόφοιτος Σχολής Καλών Τεχνών/φωτογράφος), Μιστράλ (μαύρο άλογο/σύντροφος στη θεραπευτική ιππασία), Άννα Μανδουλαρά (επόπτρια/ιστορικός), Στέλλα Ράπτη (μεταπτυχιακή φοιτήτρια/ιστορικός), Θωμάς Παπανικολάου (μεταπτυχιακός φοιτητής/ιστορικός). Ο Ισίδωρος Μπλούγκαρης (απόφοιτος Σχολής Καλών Τεχνών/φωτογράφος), την συγκεκριμένη ημέρα, ήταν στην Κρήτη για δουλειά.

Tags: [#ανθρωποκεντρισμός](#), [#ζώα](#), [#ήπειρος](#)

ΑΟΡΑΤΕΣ ΖΩΕΣ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ-ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

χαρακτηρίζεται από την απορρύθμιση – για πολλούς διάλυση – των εργασιακών σχέσεων; Ποια τα κομβικά ζητήματα που άπτονται της παρουσίας και της απασχόλησης των εργαζόμενων – συχνά εγκλωβισμένων-μεταναστευτικών/προσφυγικών πληθυσμών, αλλά και της κοινωνικής τους ζωής εν γένει, όπως οι γεωγραφικές και κοινωνικές διαδρομές τους, η κινητικότητα, τα δίκτυά τους, ο ρόλος των διαμεσολαβητών; Πώς η εκούσια ή ακούσια παραμονή στην Ήπειρο τους/τις καθιστά “γυμνές ζωές”, αόρατες, αντικείμενα συστηματικής εκμετάλλευσης, αφαιρώντας τους εν τέλει πολύ σημαντικές ανθρώπινες ιδιότητες;

Το πρότζεκτ “**Αόρατες ζωές**” ήταν καρπός της συνεργασίας μεταξύ μεταναστ(ρι)ών/ προσφυγ(ισσ)ων εργατ(ρι)ών και ομάδας φοιτητ(ρι)ών από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Έθεσε στο επίκεντρο της δράσης του την κατανόηση του σχετικού νομικού πλαισίου και την ανάδειξη της άμεσης σχέσης μεταξύ της προσφυγικής και της εργασιακής πολιτικής του ελληνικού κράτους και ταυτόχρονα προέβη σε μια πρώτη χαρτογράφηση των επίσημων στοιχείων και της κατάστασης στην περιοχή των Ιωαννίνων. Ταυτόχρονα η ομάδα επιδίωξε να φέρει στο προσκήνιο τις οπτικές και εμπειρίες των ίδιων των μεταναστ(ρι)ών/ προσφυγ(ισσ)ών εργατ(ρι)ών στην πόλη μας μυσούμενοι ταυτόχρονα στην μεθοδολογική οπτική της έρευνας πεδίου και στις αρχές της συμμετοχικής/ στρατευμένης έρευνας δράσης (Participatory Action Research). Συνοδοιπόροι μας σε αυτό το ταξίδι, μετά από μια σειρά συναντήσεων με αρκετούς πληροφορητές, ήταν ο **Zaheer** (από το Πακιστάν), ο **Jamal** (από το Αφγανιστάν), ο **Hamza** (από τη Συρία), ο **Fataou** (από το Τόγκο), και η **Joceline** (από το Καμερούν) που δέχθηκαν να μοιραστούν μαζί μας και δημόσια την “ιστορία” τους. Στα ζητήματα γλώσσας στάθηκαν αρωγοί μας εθελοντικά οι μεταφραστές **Sina Yazdi** (φαρσί), **Serigne Sow** (κοινή γαλλική της Αφρικής) καθώς και οι **Μοχάμεντ Μόρσι** (αραβικά) και **Άννα Μανδουλαρά** (κοινή γαλλική της Αφρικής) μέλη της ομάδας μας. Τις/τους ευχαριστούμε όλους θερμά. Μαζί τους και εν μέρει με το κοινό μας μοιραστήκαμε δύσκολες εμπειρίες ζωής και απασχόλησης, που ξεκινούν από τις χώρες καταγωγής τους και συνεχίζονται στην Ήπειρο με σκοπό να φέρουμε στο προσκήνιο τις ανησυχίες τους και τη δράση τους, κάνοντας εν τέλει ορατή- έστω και μερικώς- την “ανθρωπότητά” τους.

Η διαδικασία της έρευνας και η παρουσίαση του πρότζεκτ «Αόρατες Ζωές» στα πλαίσια της 1ης συνάντησης του Φοιτητικού Δικτύου του DH έφερε στο προσκήνιο μια πληθώρα προκλήσεων που αποτελούν και κομβικά θέματα στη

θεωρία και την πρακτική της απο-αποικοιοποίησης: ζητήματα δεοντολογίας στην έρευνα γενιότερα και ειδικότερα με ευάλωτες ομάδες με τραυματικές εμπειρίες· ενδο-κοινοτικές εντάσεις ανάμεσα στα μέλη των προσφυγικών κοινοτήτων που συμμετείχαν στη έρευνα· ο ρόλος του ερευνητή/ερευνήτριας στη συμμετοχική/ στρατευμένη έρευνα δράσης (Participatory Action Research)- και η δυνατότητα ενσωμάτωσης των αρχών της (συμμετοχή, προβληματισμός, αναστοχαστικότητα και ενδυνάμωση)· τα όρια της σύνδεσης της έρευνας μας με την κινηματική δράση (της πόλης) κλπ.). Όλα τα παραπάνω ζητήματα εμπλούτισαν την εμπειρία της ομάδας και αποτέλεσαν αντικείμενο σημαντικών συζητήσεων και ανάλυσης· η συνολική τους διαπραγμάτευση, ωστόσο, θα παρουσιασθεί σε μελλοντική ερευνητική εργασία και δεν θα μας απασχολήσουν για λόγους οικονομίας χώρου.

Προσφυγική/μεταναστευτική εργασία: μια γρήγορη ματιά στη νομοθεσία

Καθώς η εργασία αποτελεί το βασικό μέσο νομιμοποίησης και κοινωνικής ένταξης για τους μετανάστες στην Ελλάδα, η μεταναστευτική πολιτική λαμβάνει διαχρονικά μια έντονη εργασιοκεντρική διάσταση με αποτέλεσμα να σχετίζεται στενά με τη σημαντική αποσταθεροποίηση που παρατηρείται στο ελληνικό εργασιακό τοπίο.

Η μαζική εισροή των μεταναστών “τρίτων χωρών” στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σήμανε την παρουσία ενός νέου και ιδιαίτερα ευάλωτου τμήματος εργατικού δυναμικού που απασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό εκτός θεσμικών κανόνων, συμβάλλοντας στη συνολική συμπίεση των εργασιακών όρων της νόμιμης απασχόλησης, και βιώνοντας ταυτόχρονα πέραν των εργασιακών διακρίσεων και το αυξανόμενο κλίμα ξενοφοβίας. Οι μετανάστες αξιοποιήθηκαν ως μέσο πίεσης για τη μείωση του μισθολογικού κόστους και για τη διόγκωση των γκριζων ζωνών της απασχόλησης (ευελιξία, ανασφάλιστη εργασία κλπ.), γεγονός που ενθαρρύνθηκε περαιτέρω από τις ανταγωνιστικές, ευέλικτες και ελαστικές κατευθύνσεις των εργασιακών προτύπων του νεοφιλελευθερισμού, ειδικά κατά την περίοδο της κρίσης. Στο ήδη απορυθμισμένο εργασιακό πεδίο η προσφυγική “κρίση” από το 2015 κ. ε. και η εγκατάσταση προσφυγικών πληθυσμών σε διάφορα σημεία της ελληνικής επικράτειας, μεταξύ των οποίων και η Ήπειρος, ήρθε να εντείνει τα φαινόμενα απορρύθμισης.

Η εργασία των μεταναστών αποτελεί στοιχείο διακριτής δυσμενούς μεταχείρισης από την ίδια την ελληνική νομοθεσία, από τη στιγμή που ένα πλέγμα κανόνων διαμορφώνει για τους μετανάστες ένα παρα-εργατικό δίκαιο,

που αποκλίνει από το τυπικό εργατικό δίκαιο. Η παροχή προσωρινής διάρκειας αδειών εργασίας και διαμονής -ως βασική πολιτική διαχείρισης των μεταναστεύσεων διαχρονικά στην Ελλάδα – ενισχύει στην πράξη την εδραίωση και τη διάδοση τόσο της παράτυπης παραμονής τους, όσο και της παράνομης εργασίας.

Ποια είναι όμως εν συντομία τα **νόμιμα εργασιακά καθεστώτα** των μεταναστών στην Ελλάδα;

Με στόχο την οργανωμένη κάλυψη διαπιστωμένων αναγκών στην εθνική αγορά εργασίας από μετανάστες εργαζόμενους, η πολιτεία έχει θεσπίσει **τη μετάκληση ως τη βασική, εάν όχι, τη μόνη δίοδο νόμιμης μετανάστευσης: μετάκληση για απασχόληση στο πλαίσιο σταθερών αναγκών (ετήσιες συμβάσεις) και στο πλαίσιο εποχικής εργασίας (9 μήνες) ή έκτακτων αναγκών της αγροτικής οικονομίας (π.χ. ελαιοπαραγωγική περίοδος).**

Στο πλαίσιο της διαδικασίας μετάκλησης, κάθε περιφερειακή Ενότητα ανά Ζετία δηλώνει τις ανάγκες της στο Υπουργείο Μετανάστευσης, το οποίο εκδίδει ΚΥΑ σχετικά με ειδικότητες που δεν καλύπτονται από τον εγχώριο πληθυσμό – αυτές αφορούν κυρίως τον αγροκτηνοτροφικό και αλιευτικό τομέα στην ηπειρωτική Ελλάδα, ενώ στη νησιωτική Ελλάδα ειδικότητες στον τομέα του τουρισμού, αλλά και τον αλιευτικό.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το σύστημα της μετάκλησης ουσιαστικά αποκλίνει από τη φιλοσοφία του, επειδή για τη μεγάλη πλειοψηφία των επαγγελματιών που αφορούν τις εγκεκριμένες θέσεις εισόδου, το διαθέσιμο δυναμικό εργαζομένων μεταναστών που διαμένουν ήδη στην χώρα (μετά τη λήξη της εποχικής τους απασχόλησης και με δεδομένη για παράδειγμα την προέλευση τους από χώρες μακρινές όπως το Πακιστάν) είναι πολύ μεγάλο ιδίως σε ό,τι αφορά την αγροτική οικονομία.

Νόμιμη εργασία μπορεί να παρέχεται όμως και από **παράτυπα διαμένοντες**, καθώς οι εργοδότες μπορούν να παρακάμπτουν τη διαδικασία μετάκλησης, όταν υπάρχουν επείγουσες και έκτακτες ανάγκες. Σε αυτές τις περιπτώσεις χορηγείται **κατ' εξαίρεση έγκριση εργασίας, η οποία περιλαμβάνει βμηνή άδεια εργασίας και όχι διαμονής**, και διασφαλίζεται βμηνή αναβολή απομάκρυνσής τους από την αστυνομία, η οποία ωστόσο προϋποθέτει την έκδοση σχετικής πράξης απέλασης. Η ισχύς των διατάξεων του άρθρου που προβλέπει εργασία με τη μορφή της κατ' εξαίρεση μετάκλησης

καταργήθηκε στις 30/6/22, για να ανανεωθεί τελικά άμεσα μετά από ισχυρές πιέσεις φορέων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με τον πρωτογενή τομέα. Το εν λόγω άρθρο κατοχυρώνει μια νέα κατηγορία μη νομίμων μεταναστών («παρανομιμότητα», σύμφωνα με τον ερευνητή Α. Καψάλη), εισάγοντας μια νέα μορφή άδειας εργασίας (ειδική άδεια εργασίας για 3+3 μήνες) που περιορίζεται σε συγκεκριμένους επαγγελματικούς κλάδους (γεωργία και κτηνοτροφία, οικιακή εργασία και ιματισμός). Σε όλη τη διάρκεια της άδειας εργασίας το καθεστώς διαμονής τους διατηρείται παράτυπο και δεν υπάρχουν δικαιώματα ένταξης, μαρτυρώντας ουσιαστικά την κρατική απροθυμία για την αντιμετώπιση των ζητημάτων της ανεπίσημης διαμονής και της παραβατικής απασχόλησης.

Δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας έχουν και οι **δικαιούχοι διεθνούς προστασίας** (πρόσφυγες και κάτοχοι καθεστώτος επικουρικής προστασίας), καθώς και οι **αιτούντες διεθνή προστασία** (μετά την πάροδο έξι μηνών από την ημερομηνία έκδοσης του Δελτίου Αιτούντος Διεθνή Προστασία). Το δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας ανακαλείται αυτοδικαίως σε περίπτωση απορριπτικής απόφασης, η οποία δεν έχει ανασταλτικό χαρακτήρα. Η άσκηση του δικαιώματός τους για προσφυγή παρατείνει πρακτικά τη δυνατότητα παραμονής τους και πρόσβασης στην αγορά εργασίας, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η **έκδοση 2ης και 3ης απορριπτικής απόφασης** και ενώ έχουν

απολέσει τυπικά το δικαίωμα παραμονής στη χώρα και των όποιων παροχών, τους αναγκάζει σε **καθεστώς ανεπίσημης διαμονής και εργασιακής εκμετάλλευσης** – με ιδιαίτερα καταχρηστικούς όρους εργασίας – καθιστώντας τους έτσι τους πιο ευάλωτους σε περιστατικά αυθαιρεσίας πληθυσμούς με σχεδόν ανύπαρκτη διαπραγματευτική δύναμη.

Εν κατακλείδι λοιπόν φαίνεται ότι το **«μεταναστευτικό» εργατικό δίκαιο** εγκλωβίζει μεγάλο μέρος του μεταναστευτικού/προσφυγικού πληθυσμού, μέσα από διάφορους μηχανισμούς σε ένα **καθεστώς διακρίσεων και εκμετάλλευσης**, που οδηγεί σε αυξημένη επισφάλεια και υπέρ-εξάρτηση του εργαζομένου από την εργοδοτική πλευρά, παραγκωνίζοντας έτσι θεσμικά κατοχυρωμένα εργασιακά δικαιώματα.

Γιάννενα – οι αθέατες όψεις

Η απασχόληση ενός σημαντικού αριθμού Πακιστανών κατά τα τελευταία 15 τουλάχιστον χρόνια στις πτηνοτροφικές μονάδες της Ηπείρου [1] με αφορμή το σάλο που προκάλεσε στην κοινή γνώμη η πρόσφατη επίσκεψη Πακιστανού «αξιωματούχου» σε πτηνοτροφική μονάδα στα Ιωάννινα, για να «επιθεωρήσει» τις συνθήκες εργασίας των Πακιστανών εργαζομένων της επιχείρησης.[2]

Τόσο ο Zaheer από το Πακιστάν, όσο και ο Fataou από το Τόγκο από τους 5 βασικούς συνομιλητές μας έχουν «περάσει από τα κοτόπουλα». Ο πρώτος έχει πια προχωρήσει εργασιακά και απασχολείται ως διερμηνέας, έχοντας μάλιστα εξασφαλίσει άδεια παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους (είναι στην Ελλάδα από το 2009). Ο Fataou έφτασε από το Τόγκο, όπου ήταν φυλακή για πολιτικούς λόγους ενόσω ήταν φοιτητής μέσω Γουινέας και μετά Τουρκίας στη Σάμο το φθινόπωρο του 2018, ενώ το Μάιο του 2019 μεταφέρθηκε στο camp του Κατσιά, όπου και διέμεινε την περίοδο της έρευνάς μας. Έχοντας ήδη 2 απορριπτικές είναι σε διαδικασία κατάθεσης νέου αιτήματος [3], γεγονός που σε επίπεδο απασχόλησης σημαίνει ότι οι ευκαιρίες του είναι ελάχιστες: πτηνοτροφεία και εποχική εργασία. Βρήκε τη δουλειά στο πτηνοτροφείο μέσω ενός φίλου του από το Μάλι που έκανε το ίδιο. Καθημερινά για σχεδόν ένα δωδεκάωρο, από το απόγευμα μέχρι και το πρωί της επόμενης ημέρας, “κυνηγούσε κοτόπουλα” σε μικρά ορνιθοτροφεία της ευρύτερης περιοχής, τα οποία στη συνέχεια κατέληγαν στις μεγάλες πτηνοτροφικές μονάδες της πόλης των Ιωαννίνων. Η εργασία ήταν φυσικά ανασφάλιστη, το μεροκάματο κυμαινόμενο, ο οποιοσδήποτε προστατευτικός εξοπλισμός ανύπαρκτος. Η μοναδική παροχή ήταν ένα αναψυκτικό . Όπως χαρακτηριστικά μας ανέφερε:

«Κανένας δε μου είπε τι πρέπει να κάνω. Μπήκα μέσα και έπρεπε να πιάσω τα κοτόπουλα που έτρεχαν σαν τρελά... Αρπάζεις κοτόπουλα από το λαιμό χωρίς να τα πνίξεις, και στη συνέχεια τα βάζεις σε κλουβιά...». Το μεροκάματο καθοριζόταν από τον αριθμό κοτόπουλων, που κάθε φορά κατάφερνε να πιάσει η ομάδα και η αμοιβή κυμαινόταν από 15 μέχρι 35 ευρώ. Το διάλειμμα διαρκούσε ελάχιστα λεπτά. Σε ερώτηση μας σχετικά με τη δυνατότητα διαλείμματος για λόγους θρησκευτικούς, όπως η μουσουλμανική προσευχή, ο Fataou διερωτήθηκε: «Ένας άνθρωπος που δε σέβεται τους ανθρώπους, θα σεβαστεί τη θρησκεία; Η Ευρώπη είναι ένα El Dorado αφού τα όνειρα για μια καλύτερη ζωή και για λεφτά ματαιώθηκαν».

Καθ' όλη εξάλλου τη διάρκεια της ερευνάς μας την άνοιξη του 2022 οι αφηγήσεις για τα «κοτόπουλα» και τις συνθήκες εργασίας εκεί αποτελούσαν κοινό τόπο για ένα μεγάλο τμήμα του μεταναστευτικού/προσφυγικού πληθυσμού της πόλης των Ιωαννίνων – είτε διέθεταν άδεια παραμονής, είτε παρέμεναν στην πόλη χωρίς χαρτιά (πέρα δηλ από το χρόνο που επιτρέπει το καθεστώς της μετάκλησης). Ειδικά για τον προσφυγικό πληθυσμό, είτε προέρχεται από χώρες της υποσαχάριας (κυρίως) Αφρικής είτε από Αφγανιστάν, Συρία, Ιράκ, η απασχόληση στα πτηνοτροφεία αποτελεί μια από τις ελάχιστες λύσεις άμεσης εξεύρεσης εργασίας και εξασφάλισης κάποιου εισοδήματος. Αυτή θα τους επιτρέψει να επιβιώσουν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους, μιας και συνήθως λόγω απορριπτικών αποφάσεων δε λαμβάνουν κανένα οικονομικό βοήθημα- όπως στην περίπτωση του Fataou. Σε πολλές περιπτώσεις εξάλλου αυτός είναι και ο μόνος τρόπος να συγκεντρώσουν το απαιτούμενο ποσό, για να χρηματοδοτήσουν την λαθραία έξοδο τους από τη χώρα προς τη Γερμανία ή τη Γαλλία, ακολουθώντας είτε το βαλκανικό οδικό μονοπάτι, είτε δοκιμάζοντας την τύχη τους με ένα αγορασμένο διαβατήριο στα αεροδρόμια της χώρας. Ανασφάλιστη εργασία, εργολάβοι – συνήθως Πακιστανοί- που επί-νοικιάζουν εργαζόμενες και εργαζομένους από τα camps, ανήλικοι εργαζόμενοι, μεροκάματα των 15-35 ευρώ ή πιο σπάνια μηνιαίοι μισθοί των 700 ευρώ για πιο εξειδικευμένη εργασία, συνήθως βραδινή, 10-12 ωρών με ελάχιστα έως ανύπαρκτη διαλείμματα συνθέτουν μεταξύ άλλων το σταθερό σκηνικό αυτών των αφηγήσεων.

Ανάμεσα στους ίδιους πληθυσμούς, υπό παρόμοιες συνθήκες παντελούς εργασιακής επισφάλειας, και με εξίσου χαμηλά μεροκάματα αναζητούνται εξάλλου και οι εργάτες και οι εργάτριες που θα απασχοληθούν στον πρωτογενή τομέα, για να μαζέψουν για παράδειγμα τα πορτοκάλια και τα ακτινίδια στα χωράφια της Άρτας ή της Θεσπρωτίας την εποχή της συγκομιδής.

Η εμπειρία του Hamza από τη Συρία (ενός από τους 5 βασικούς συνομιλητές μας που είναι στο Camp του Κατσικά από το 2019 και μόλις το Μαΐο του 2022 «πήρε το πολυπόθητο άσυλο»), ο οποίος δούλεψε το χειμώνα στους πορτοκαλεώνες της Άρτας ήταν ενδεικτική των συνθηκών:

“Τρεις μέρες την εβδομάδα είχε μεροκάματο, ανάλογα βέβαια με τις καιρικές συνθήκες. Υπάρχουν δύο διαμεσολαβητές, ένας στην Άρτα και ένας στο camp. Το μεροκάματο είναι 40 ευρώ , αλλά στο χέρι παίρνουμε τα 23.... Κάποια φορά μας νοίκιασε σπίτι ένας Αφγανός για 20 ημέρες και μείναμε εκεί. Πληρώναμε 2 ευρώ το βράδυ για τη διαμονή μας. Αυτός έβγαζε 100 ευρώ τη μέρα από τα 50 άτομα που μέναμε εκεί. Πληροφορηθήκαμε αργότερα ότι ο Αφγανός έβγαλε 15.000 ευρώ σε τρεις μήνες! Ο περισσότερος κόσμος δεν αντέχει στα χωράφια...

Συνήθως έρχεται το λεωφορείο το πρωί στο camp και δουλεύουμε μέχρι 8 το βράδυ. Στο λεωφορείο είμαστε στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες. Συνήθως άνδρες και κυρίως Αφρικανοί...Για το μάζεμα ενός καφασιού πορτοκάλια παίρνεις 80 λεπτά. Η φορτοεκφόρτωση είναι 35 λεπτά το καφάσι. Συνήθως φορτώνουμε δύο φορτηγά την ημέρα....”

Κατά την περίοδο της ερευνάς μας ο Hamza έπιασε δουλειά σε ένα σφαγείο κοντά στο camp. Πηγαίνει κάθε πρωί με τα πόδια κι επιστρέφει το απόγευμα μαζί με τους υπόλοιπους με βανάκι. Στο σφαγείο υπάρχουν Αλβανοί που μιλούν ελληνικά αλλά δεν τα κατάφερε να μάθει. Τη μια μέρα ασχολείται με σφάξιμο, την άλλη με ξεπουπούλιασμα. Το μεροκάματο στο σφαγείο είναι 30 ευρώ για εργασία 5-6 ωρών και ο ίδιος δηλώνει ευχαριστημένος. Φυσικά μαύρα, μιας και ήταν σε αναμονή της απόφασης για την απόδοση ασύλου. Συγκρίνοντας δε τις συνθήκες εργασίας με αυτές της Τουρκίας μας λέει ότι στην Ελλάδα στο σφαγείο έχει τουλάχιστον συγκεκριμένο ωράριο και δικαιώματα, ακόμη και αν δουλεύει παράνομα, κάτι που δεν ισχύει στην Τουρκία. Άκουσε μάλιστα για το συνδικαλισμό και έχει ενθουσιαστεί με την ιδέα, ειδικά τώρα που “περιμένει τα χαρτιά του”.

Η Joceline- που πλέον βρίσκεται στη Γαλλία μαζί με την αδερφή της- είχε λάβει το πολυπόθητο άσυλο ήδη από τους πρώτους μήνες του 2022 γι’ αυτήν και τα δίδυμα μωρά της. Την περίοδο που την συναντήσαμε, δεν είχε οικονομικούς πόρους, αφού με την έκδοση της απόφασης για την παροχή ασύλου, διακόπηκε το σχετικό επίδομα. Αν και ήταν πλέον νόμιμα διαμένουσα στην Ελλάδα, και κατ’ επέκταση στην Ευρώπη, και είχε τυπικά πρόσβαση στην αγορά εργασίας, η μη γνώση της ελληνικής γλώσσας αλλά κυρίως η μητρότητα και η φροντίδα της

μονογονεϊκής οικογένειάς της, καθιστούσαν αδύνατη την όποια δυνατότητα απασχόλησης.

Στη διάρκεια αυτού του σύντομου οδοιπορικού μας στην πόλη των Ιωαννίνων σε αναζήτηση της κατανόησης του φαινομένου της προσφυγικής/μεταναστευτικής εργασίας, απέκτησαν ορατότητα και επαναπροσδιορίστηκε η σημασία γνώριμων και μη όψεων της πόλης μας: οι Ινδοί και οι Πακιστανοί που συναντάμε σε πολλά οπωροπωλεία και πλυντήρια αυτοκινήτων της πόλης, ή οι Μπαγκλαντεσιανοί που αντικρίζουμε κάθε μέρα στα φανάρια και μας καθαρίζουν με χαμόγελο τα τζάμια· οι περιπτώσεις Αφρικανών βοσκών που συνήθως διαμένουν σε κάποιο παράπηγμα δίπλα από το κοπάδι (και σπάνια στο camp), και σταδιακά καλύπτουν τα κενά που αφήνει η απουσία Αλβανών τσομπάνηδων, παραμένοντας αθέατοι στους πολλούς· γυναίκες από το Ιράκ που φτιάχνουν αραβικές πίτες στο σπίτι όπου φιλοξενούνται στα πλαίσια του προγράμματος ESTIA και τις πουλούν στο αραβικό μαγαζί της πόλης, για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα· άνδρες που συλλέγουν πλαστικά για ανακύκλωση, όπως η περίπτωση του Jamal που ήταν ανάμεσα στους εγγύτερους συνομιλητές μας.

Ο Jamal κατάγεται από το Αφγανιστάν και ήρθε στα Γιάννενα με την γυναίκα του και τα δυο τους παιδιά. Μένει σε σπίτι μέσα από το πρόγραμμα ESTIA και εργάζεται στην ανακύκλωση μαζί με άλλα 34 άτομα για να στηρίζει την οικογένεια του μέχρι να πάρει τα χαρτιά του. Ομολογεί ότι είναι δύσκολη η κατάσταση, καθώς τα χρήματα που κερδίζει δε φτάνουν πολλές φορές ούτε για το γάλα του μωρού του, και δεν θα ήθελε να μάθει κανείς από τους συγγενείς του ότι “ψάχνει στα σκουπίδια”. Χρειάζεται να συγκεντρώσει 33 μεταλλικά κουτάκια για να κερδίσει 1 ευρώ, ενώ τα μπουκάλια αποφέρουν 8 λεπτά το καθένα. Γεμίζοντας μια πολύ μεγάλη σακούλα, για την οποία χρειάζεται σχεδόν μια μέρα, βγάζει μεροκάματο 15 ευρώ σε κουπόνια που μπορεί να εξαργυρώσει σε συγκεκριμένη αλυσίδα σουπερ μάρκετ. Αλλά υπάρχει όριο εξαργύρωσης ανά ημέρα (10 ευρώ) και μόλις 4 μηχανήματα.

Στη Μπιζανίου, στην Κάτσαρη, στη Βηλαρά, και πιο πρόσφατα στην περιοχή του Γηροκομείου αλλά και αλλού, σποραδικά συναντά κανείς το αραβικό, το πακιστανικό και το αφρικανικό μαγαζί με είδη τροφίμων κυρίως, ενώ πιο πρόσφατα είναι το κομμωτήριο και μια καντίνα-εστιατόριο με συνήθως πακιστανική πελατεία.

Η επίσκεψη εξάλλου της ομάδας μας στο αυτοσχέδιο τζαμί στα περίχωρα των Ιωαννίνων κατά την προετοιμασία για τη γιορτή του Eid, αλλά και την ημέρα της εορτής μάς έδωσε την ευκαιρία να κατανοήσουμε τον κομβικό ρόλο της Πακιστανικής κοινότητας για όλο το μουσουλμανικό προσφυγικό πληθυσμό της πόλης, εξασφαλίζοντάς τους χώρο λατρείας, τακτικές θρησκευτικές συνάξεις και ιμάμη μεταξύ άλλων, αλλά και τη στενή σχέση ανάμεσα στα εργασιακά καθεστώτα των πτηνοτροφεία της πόλης – εργολαβική υπενοικίαση

εργαζομένων- και στη λειτουργία της κοινότητας: το πρόσωπο αναφοράς στην κοινότητα είναι και ο βασιικός εργολάβος που συνεργάζεται με τις πτηνοτροφικές μονάδες της περιοχής και ο οποίος οργανώνει σε πολλές περιπτώσεις τη ομαδική διαμονή, σίτιση και τη φροντίδα εν γένει των, πακιστανικής καταγωγής, εργαζομένων στα πτηνοτροφεία.

Η ύπαρξη της Πακιστανικής κοινότητας στα Γιάννενα είναι πολύ σημαντική για το Zaheer (από την Γκουτζράτ του Πακιστάν), ο οποίος ζει στα Ιωάννινα από το 2009 μαζί με έναν από τα 6 αδέρφια του ενώ από το 2018 μέχρι σήμερα εργάζεται ως διερμηνέας.

Τη δεύτερη ημέρα που έφτασε στην πόλη πήγε μαζί με τον αδερφό του για δουλειά στα κοτόπουλα. Όμως δεν του άρεσε και δυσκολεύτηκε πολύ στην δουλειά αυτή. Σύντομα βρήκε δουλειά σε σιδηράδικο όπου δούλεψε 5 χρόνια και έφυγε το 2014 λόγω της οικονομικής κρίσης. Για ένα χρόνο όμως έκανε παράλληλα τις 2 δουλειές, καθώς είχε ανάγκη τα χρήματα για την οικογένειά του. Δούλευε 9-5 στο σιδηράδικο και 19:00-11.30 στα κοτόπουλα κάνοντας δρομολόγια σε διάφορα πτηνοτροφία σε χωριά και μαζεύοντας κοτόπουλα (χωρίς ασφάλιση). Στο σιδηράδικο ξεκίνησε να δουλεύει παίρνοντας με μεροκάματο 30 ευρώ και έφτασε σταδιακά στα 60 ευρώ και με κανονική ασφάλιση. Μετά το σιδηράδικο και ένα σύντομο διάστημα στο ταμείο ανεργίας και κάνοντας παράλληλα διάφορα μεροκάματα, εργάστηκε ως ειδικευμένο προσωπικό (έφτιαχνε σούστες, έκανε συγκολλήσεις) με αρκετά καλές αμοιβές αλλά κάνοντας υπερωρίες και έχοντας πολύ μεγάλο ωράριο. Το 2016 εκδίδεται η άδεια διαμονής του για ανθρωπιστικούς λόγους και ταξιδεύει νόμιμα στο Πακιστάν για να δει για πρώτη φορά την οικογένειά του. Επιστρέφοντας ξεκινάει δουλειά πάλι σε πτηνοτροφείο (ζεπουπούλιασμα).

Η πρότερη παρουσία ενός πολύ μικρού αριθμού μεταναστών με αραβική ή αφρικανική καταγωγή στην πόλη μας κυρίως μέσω των σπουδών τους στο Πανεπιστήμιο, ή μέσω άλλων ιδιότυπων μορφών απόκτησης δεσμών με την πόλη (π.χ. γάμοι, συγγενικά δίκτυα) σε αρκετές περιπτώσεις λειτούργησε εξάλλου ως σημείο αναφοράς για το νέο-αφιχθέντα προσφυγικό πληθυσμό. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Εσάμ, Παλαιστίνιου που γεννήθηκε στη Γάζα, σπούδασε και ζει στην Ήπειρο πάνω από 30 χρόνια και ο οποίος μετά την έλευση του προσφυγικού πληθυσμού στην περιοχή καλείται συχνά ως διερμηνέας και συστήνει άτομα από τον προσφυγικό πληθυσμό σε ντόπιους εργοδότες-επιχειρήσεις.

Ήταν σε αυτό το σύντομο οδοιπορικό μας που πληροφορηθήκαμε επίσης για ιστορίες εργασιακής εκμετάλλευσης στην περιοχή, οι οποίες μάλιστα συνοδεύτηκαν και από μορφές διαμαρτυρίας, με χαρακτηριστικότερη αυτή του 2011 όταν οι απλήρωτοι, εργαταλελειμμένοι και χωρίς τροφή και νερό Σενεγαλέζοι (35) και Πακιστανοί (5) που βρέθηκαν σε κατάλυμα θερμοκηπίου στο Καλπάκι χωρίς να έχουν πληρωθεί τα 20 ευρώ την ημέρα που είχαν συμφωνήσει, ξεκίνησαν απεργία πείνας στα Γιάννενα, διεκδικώντας τα χρήματά τους.

Τι (δεν) μας λένε οι αριθμοί....

Ταυτόχρονα με τις συναντήσεις μας με μετανάστ(ρι)ες/προσφυγ(ισσ)ες εργατ(ρι)ες προσπαθήσαμε να διεξάγουμε έρευνα στις υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για την έκδοση των σχετικών **αδειών είτε μετάκλησης (Διεύθυνση Μεταναστευτικής Πολιτικής) είτε αδειών για τους παράτυπα διαμένοντες (Περιφέρεια Ηπείρου)**, για να διαπιστώσουμε σύντομα τόσο την απροθυμία/καχυποψία της ελληνικής γραφειοκρατίας ως προς τη διάθεση στοιχείων, όσο και την αποσπασματικότητα των υπαρχόντων στοιχείων ή τις διαφορετικές, μερικές και αντικρουόμενες εκδοχές τους, με αποτέλεσμα καμία από αυτές τις εκδοχές να μην μπορεί να εδραιωθεί ως μια αυτοτελής και ολοκληρωμένη «αλήθεια» για τα ζητούμενά μας στην περιοχή.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου στο διάστημα 2016-2022 έγιναν 1.062 μετακλήσεις για εξαρτημένη και εποχική εργασία στην Ήπειρο. Στην περιοχή των Ιωαννίνων σε σύνολο 468 μετακλήσεων (εποχική εργασία 434 και εξαρτημένη εργασία 34), 325 ήταν από την Αλβανία και 106 από το Πακιστάν και ανάμεσα τους 2 γυναίκες, ενώ 27 άτομα από αυτά έχουν άγνωστη χώρα προέλευσης. Αξίζει εξάλλου να σημειωθεί ότι για το χρονικό διάστημα 2016-2020 μόλις 1 άδεια μετάκλησης αφορούσε πολίτη του Πακιστάν

Μετακλήσεις (2016-2022)

περίοδος	Ήπειρος σύνολο	Περιφερειακή ενότητα Ιωαννίνων σύνολο μετακλήσεων	Περιφ
2016-2022	1062	468	434

Σύμφωνα με τη σχετική ΚΥΑ 5269/139/3.2.2021 στην Περιφέρεια Ηπείρου για τα έτη 2021-2022 το ανώτατο όριο αδειών διαμονής για εξαρτημένη εργασία, εποχική εργασία (εργάτες γης, πτηνοτροφείων, χοιροτροφείων, βοσκοί, και αλιεργάτες) είναι **11.916**.

Συγκριτικός Πίνακας (2021-2022)

Περιφερειακή ενότητα	καθορισμένο ανώτατο όριο αδειών διαμονής
Ιωαννίνων	1340
Άρτας	4590
Θεσπρωτίας	4590

Κατά την ίδια περίοδο και με βάση τα λίγα προσβάσιμα στοιχεία **οι άδειες για τους/τις παράτυπα διαμένοντες/νουσες** που εκδόθηκαν από την Περιφέρεια Ηπείρου και καλύπτουν κενές θέσεις για εξαρτημένη εποχική εργασία (εργάτες γης, βοσκοί, μελισσοκόμοι) ήταν για το 2017 μόλις 45, και μοιράζονταν ανάμεσα σε πολίτες με υπηκοότητα πακιστανική και αλβανική. Τα επόμενα έτη (2018-2021) οι αριθμοί των αδειών κυμαίνονται μεταξύ 70-85 και ο πληθυσμός παραμένει σχεδόν αποκλειστικά ανδρικός (ο αριθμός των αδειών που εκδίδονται για γυναίκες κυμαίνεται μεταξύ 3-6 και αφορούν υπηκόους Αλβανίας που απασχολούνται ως βοσκοί) με την υπηκοότητά τους να παραμένει κατά κύριο λόγο αλβανική και πακιστανική και χώρους εργασίας συνήθως ιτηνοτροφικές, πτηνοτροφικές και χοιροτροφικές μονάδες.

Σε όλη τη διάρκεια αυτής της σύντομης έρευνας πεδίου, η συνεχής διαδικασία αμφισβήτησης και η διαρκής κυνικότητα από την πλευρά των συνομιλητ(ρι)ων μας απέναντι στους επίσημους αριθμούς αποτελούσε κυρίαρχη τάση, καθιστώντας έτσι ρητή τη μερικότητά τους. Στην προσπάθεια εξάλλου ανάγνωσης και ερμηνείας των παραπάνω δεδομένων αντιλαμβάνεται κανείς εύκολα ότι υπάρχουν όψεις του φαινομένου που οι ίδιοι οι αριθμοί καθιστούν αόρατες, όπως για παράδειγμα την προσφυγική εργασία που είναι διαθέσιμη στην Ήπειρο από το 2016 κ. ε. και που έρχεται να καλύψει πολλές από τις εποχιακές ανάγκες σε αγροτικές εργασίες. Και αρκετές άλλες, για τις οποίες αφήνουν ίχνη. Ενδεικτικά αναφέρουμε

- την αυξανόμενη αδειοδότηση ατόμων Πακιστανικής καταγωγής σε σχέση με αυτά Αλβανικής καταγωγής.

- την εξαιρετικά μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στις επίσημα διατυπωμένες ανάγκες – όπως αυτές έχουν διαπιστωθεί από την Περιφέρεια – στον τομέα της εποχικής εργασίας και τον τελικό αριθμό αδειών που ειδίδονται, απόκλιση που θέτει αναπόδραστα στο προσκήνιο το ζήτημα της κάλυψης αυτών των αναγκών από ένα τεράστιο δυναμικό παράτυπα διαμενόντων και προσφύγων/αιτούντων άσυλο.
- το ζήτημα των εργασιακών καθεστώτων των λίγων που διαθέτουν επίσημη άδεια και με βάση τους οποίους μπορεί να χτιστεί ένα “προκάλυμμα” νομιμότητας για τους εμπλεκόμενους εργοδότες ωθώντας ευάλωτες ομάδες, όπως όσοι/ες από τον προσφυγικό πληθυσμό έχουν λάβει απορριπτική και οι παράτυπα διαμένοντες μετανάστ(ρι)ες, στην “μαύρη” εργασία, απομειώνοντας τη διαπραγματευτική τους δύναμη και παραγκωνίζοντας εν τέλει θεμελιώδη εργασιακά και ανθρώπινα δικαιώματα
- τις πάγιες και διαρκείς ανάγκες που εντοπίζονται σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η αγροτική οικονομία, και οι οποίες αντιμετωπίζονται αποσπασματικά ως έκτακτες, για να επιτρέπεται η μερική και αποσπασματική λύση τους

Εν κατακλείδι, και παρά τα περιορισμένα δεδομένα που είχαμε στη διάθεση μας και λόγω του μικρού χρονικού διαστήματος της έρευνας αλλά και των προβλημάτων πρόσβασης και αποσπασματικότητας που προαναφέρθηκαν, μας έγινε σαφής η μεγάλη εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από την μεταναστευτική/προσφυγική εργασία κυρίως στον αγροτικό τομέα, εξάρτηση που έχει διαφορετικά πληθυσμιακά χαρακτηριστικά από την εποχή του 1990. Ταυτόχρονα μας έγινε εμφανές ότι το «μεταναστευτικό» εργατικό δίκαιο και η ταυτόχρονη παρουσία των προσφυγικών ροών δημιουργούν ένα καθεστώς διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας που οδηγεί στην αυξημένη επισφάλεια και υπερεξάρτηση αυτών των πληθυσμών από την εργοδοτική πλευρά, και επιτείνει τη ρευστότητα και την οριακότητα που βιώνουν συνολικά στη ζωή τους.

Κλείνοντας....

Είχα όνειρα πολλά πριν το ταξίδι, το camp καταστρέφει τα πάντα. Καταρχάς δεν ήξερα τη γλώσσα, ταυτότητα δεν είχα για οχτώ μήνες σχεδόν, πώς να κυκλοφορήσει κανείς; Δουλειά δεν υπήρχε, έπαιρνα το επίδομα των 150 ευρώ το μήνα. Αισθανόμουν πολύ χάλια που δεν δούλευα, φοβήθηκα πολύ από τον κορονοϊό. Για την Ελλάδα άκουγα εκπληκτικά πράγματα πριν, δεν βρήκα τίποτα. Τα ελληνικά μου φαίνονται δύσκολη γλώσσα, προσπάθησα από το youtube να μάθω... Κανονικά ένα μήνα μετά την απόφαση θα πρέπει να αφήσω το camp. Μου αρέσει πολύ η πόλη, η λίμνη, οι περίπατοι στα γεφυράκια και να βγάζω φωτογραφίες. Δεν έχω να πάω και κάπου αλλού. Το πρώτο πράγμα που θα αγοράσω είναι μια τηλεόραση, είχε πολλά κανάλια στη Συρία.... (Hamza)

Νιώθω απέραντη χαρά όταν μπορώ να στείλω χρήματα στην οικογένεια. Δεν μπορώ όμως να τους πω για τις συνθήκες, δεν μπορώ να το πω στη μαμά του για να μη τη στενοχωρήσω. Ευτυχώς δεν μου ζητά φωτογραφίες. Μου λείπει τόσο πολύ η μητέρα μου. Θα ήθελα να πάρω άσυλο και να έχω μια κανονική δουλειά, για να μπορώ να βοηθάω και την οικογένεια. (Fataou)

Ο Hamza όπως και ο Fataou βρίσκονται τώρα στη Γερμανία. Η Joceline κοντά στην αδερφή της στη Γαλλία. Τόσο ο Hamza όσο και η Joceline έχοντας ήδη λάβει άσυλο στην Ελλάδα μετακινήθηκαν νόμιμα στη Γερμανία και τη Γαλλία

όπου είναι πολύ πιθανό να αιτηθούν ξανά άσυλο, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες. Ο Φαταού έφτασε στη Γερμανία, ακολουθώντας τα πληρωμένα μονοπάτια των διακινητών, μιας και δεν είχε καμιά άλλη δυνατότητα εξασφάλισης νόμιμης παραμονής και αξιοπρεπούς διαβίωσης στην Ελλάδα μετά από δύο απορριπτικές αποφάσεις στο αίτημα του για άσυλο. Προτίμησε τη Γερμανία με την ελπίδα ότι εκεί, παρά τη δυσκολία της γλώσσας, μπορεί να πάρει άσυλο και άρα να διασφαλίσει νόμιμη διαμονή, κάτι που δεν θα μπορούσε να εξασφαλίσει στη Γαλλία. Κανείς/καμία τους, όσο δύσκολες και αβίωτες να ήταν οι συνθήκες, δε θέλησε να γυρίσει πίσω και να χρεωθεί την αποτυχία και την αναστολή της όποιας ελπίδας για τον/την ίδιο/α και την οικογένεια που μένει πίσω στις χώρες τους.

Αλλά και για το Jamal η διαμονή στη πόλη είναι πρόσκαιρη. «Μόλις πάρω τα χαρτιά μου θέλω να πάω σε μια μεγαλύτερη πόλη, Θεσσαλονίκη ή Αθήνα και να αναζητήσω εκεί μια δουλειά» μας λέει.

Στον Zaheer που πρόσφατα επισκέφθηκα το Πακιστάν για να παντρευτεί αρέσουν πολύ τα Ιωάννινα. Έχει επαφές με ντόπιους, αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι υπάρχουν και πολλοί με καταγωγή από το Πακιστάν στην πόλη και αυτό τον χαροποιεί ιδιαίτερα και τον βοηθά να παραμένει εδώ.

Στη σύντομη αυτή επαφή μας με το πεδίο συναντήσαμε μεταναστ(ρι)ες/προσφυγ(ισσ)ες εργάτ(ρι)ες που είχαν διασχίσει τεράστιες διαδρομές προκειμένου να φτάσουν στην Ελλάδα και στην πόλη μας. Μέσα από μεγάλες συστολές και διαστολές του χρόνου στις αφηγήσεις τους αλλά και αποσιωπήσεις μας επέτρεψαν να «δούμε» και να μάθουμε, μεταξύ άλλων, για το ταξίδι τους εδώ, την ζωή τους στην πόλη μας, καθώς και τα όνειρα τους. Στη συντριπτική πλειονότητά τους χαρακτηρίζονται από μια μόνιμη αίσθηση του εφήμερου και νιώθουν εγγλωβισμένοι σε τόπους και χώρους, των οποίων οι συνθήκες εντείνουν ακόμη περισσότερο την οριακότητα που βιώνουν συνολικά στη ζωή τους. Οι ευκαιρίες και οι επιλογές εργασιακής απασχόλησης είναι πολύ περιορισμένες με κύριο χαρακτηριστικό την επισφάλεια, αλλά και το εφήμερο. Το σίγουρο είναι ότι, ενώ καθημερινά μπορούν να περνούν απαρατήρητοι στον ιστό της πόλης και είναι αόρατοι στη ματιά μας, παρασιτηνικά και περιστασιακά τα χέρια τους, η εργασία τους, αποτελούν αναπόσπαστο και απαραίτητο κομμάτι της τοπικής οικονομίας.

[1] Οι λίστες της Επιθεώρησης Εργασίας περιλαμβάνουν στοιχεία απασχόλησης εργαζομένων για τα οικονομικά έτη 2017 – 2020, όπου εμφανίζονται 292

εργάτες, ει των οποίων το 90% φαίνεται ότι δουλεύει 4ωρα ή 6ωρα. «Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει 4ωρη ή 6ωρη εργασία εκεί. Είναι 8, 10, 12 ώρες. Αυτό δεν αποδεικνύεται, εμείς όμως το ξέρουμε, το ζούμε», επισημαίνει ο κ. Έξαρχος από το εργατικό κεντρο Ιωαννίνων .

Σχετικές πηγές

This is evidence: Re-picturing South Asian migrant men in Greece <https://www.thisisevidence.com/about> (πρόκειται για ένα πολύ ενδιαφέρον multi media project απόδοσης κοινωνικής δικαιοσύνης στο οποίο μετανάστες- εργάτες γης από τη Ν Ασία μοιράζονται τις εμπειρίες τους από την εργασία τους στην Ελλάδα μέσω φωτογραφιών και προφορικών μαρτυριών υπό την καθοδήγηση της ερευνήτριας Reena Kukreja)

Νικόλας Ζηργάνος, Σταύρος Μαλιχούδης, Οι “αόρατοι” σκλάβοι της Ελλάδας και της Ευρώπης (18/7/2020)

<https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/252555-oi-aoratoi-sklaboi-tis-elladas-kai-tis-eyropis>

Kapsalis, A. (17/2/2021) “We are travelling in uncharted and stormy seas” <https://wearesolomon.com/mag/interviews/apostolos-kapsalis-we-are-travelling-in-uncharted-and-stormy-seas/>

Γιούσεφ, Κ. (2013). “Ο φαύλος κύκλος της παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν προς την Ελλάδα και πίσω στο Πακιστάν,” Παραδοτέο 2.1., Εισαγωγική Έκθεση: Μεταναστευτικό Σύστημα 3 (Πακιστάν). ΕΛΙΑΜΕΠ.

Καψάλης, Α. (2018). *Μετανάστες εργάτες στην Ελλάδα, Εργασιακές σχέσεις και μεταναστευτική πολιτική στην εποχή των μνημονίων*. Εκδ. Τόπος.

Μακροπούλου, Μ.-Α. (2020). *Οι λόγοι που ωθούν τους σύγχρονους Πακιστανούς υπηκόους στην παράτυπη μετανάστευση και οι συνθήκες ταξιδιού*, Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Κοινωνικών και πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής.

Παππάς, Κ. (2014). *Διερεύνηση της ενσωμάτωσης των οικονομικών μεταναστών στον αγροτικό χώρο*, Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Αγροτικών Προϊόντων και Τροφίμων .

Achtnich, M. (2022). "Accumulation by immobilization: Migration, mobility and money in Libya." *Economy and Society*, 51:1, (95-115), DOI: 10.1080/03085147.2022.1987751

Floros, K. & Jørgensen, M.B. (2020). "Tracing the future of migrants' labour relations. Experiences of institutionalised migrant precarity in Denmark and Greece." *Political Geography*, 77 (102–120). <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2019.10212>

Kapsalis, A. (2021). "Justice needs of Migrants Workers in Manolada, Greece." *PMG Analytics*

Kapsalis A. (2018). "The development of Greek migration policy and the invention of 'para-legality' in labour relations of immigrants," *Κοινωνική Πολιτική* 9 (1), 67-87.

Kapsalis, A., Levanti, S., & Vlassopoulos, I.(2021). "Trapped in Greece: is there any perspective for labour market integration?." In Béla Galgóczi (ed) *Betwixt and between: Integrating refugees into the EU labour market (165-190)*, ETUI.

Kukreja, R. (2021). "Visible yet invisible: the disciplinary mechanism of self-surveillance among undocumented South Asian male migrants in rural Greece," *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47:15, (3660-3676), DOI: [10.1080/1369183X.2019.1642740](https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1642740)

Lazarescu, D. & Broersma, F. (2010). "Νέες μεταναστευτικές διαδρομές. Πακιστανοί και Μπαγκλαντεσιανοί στην Ελλάδα." Στο: Α. Τριανταφυλλίδου & Θ. Μαρούνης, επιμ. *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Κριτική.

Leghari, I. U., (2009). *Pakistani immigrants in Greece: from changing pattern of migration to Diaspora politics and transnationalism*. London School of Economics.

Papantoniou,- Frangouli, M. (2011). "Trafficking for labour in Greece. " *Report prepared in the frame of the project: Combating trafficking in human beings- going beyond coordinated by CCME*

Salvanou, A., Kambouri, H. & Dermentzopoulos, C., 2009. *Culture, Identity and Movement: A Study in the Social Anthropology of the everyday life and popular*

representations of migrants from Pakistan in N. Ionia.: John S. Latsis Public Benefit Foundation.

ομάδα εργασίας

Γωγώ Γιώτη, Σπύρος Δριγκόπουλος, Μοχάμεντ Μόρσι, Μαιρη Σταθοκώστα (Παν. Ιωαννίνων – Τμήμα Ιστορίας κ Αρχαιολογίας, ΠΜΣ: Νεότερος και Σύγχρονος κόσμος: Ιστορία, Λαογραφία, Ανθρωπολογία)

εποπτεία-συντονισμός

Σίσσυ Θεοδοσίου (Τμήμα Μουσικών Σπουδών), **Άννα Μανδουλαρά** (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας)

Tags: [#έθνος-φυλή](#), [#ήπειρος](#), [αγροτική εργασία](#), [μετνάσευση](#)